

“ρομ και χώρος:η περίπτωση της Λάρισας”

περιεχόμενα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

1.1 εισαγωγή- αντικείμενο- μεθοδολογία σελ. 12

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

οι ρομά

2.1 ιστορικά στοιχεία σελ. 18

2.2 τρόπος ζωής, αξιακό σύστημα, δομή της κοινωνίας σελ. 21

2.3 απασχόληση σελ. 24

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

το φαινόμενο της κοινωνικής περιθωριοποίησης: αιτίες και τρόπος έκφρασής του στο χώρο σελ. 40

Εικόνα 1 Μικρή Ρομ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

οι ρομά στη Λάρισα

4.1 ιστορικά στοιχεία σελ. 36

4.2 τρόπος ζωής, αξιακό σύστημα, δομή της κοινωνίας σελ. 38

4.3 απασχόληση σελ. 40

4.4 περιοχές ανάπτυξης των οικισμών σελ. 42

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

η πόλη της Λάρισας

5.1 ιστορικά στοιχεία σελ. 24

σελ. 46

5.2 χωρική έκφραση της κοινωνικής διαστρωμάτωσης σελ. 50

5.3 νέα σμύρνη σελ. 52

5.3.1 γεωγραφικά στοιχεία σελ. 54

5.3.2 ιστορικά στοιχεία σελ. 56

5.3.3. τρόπος ανάπτυξης του οικισμού των Ρομά σελ. 58

5.3.4 τρόπος ανάπτυξης του οικισμού των “μπαλαμών” σελ. 66

5.3.5 χωρική έκφραση της κοινωνικής περιθωριοποίησης στη νέα σμύρνη σελ. 66

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

συμπεράσματα-προοπτικές

6.1 προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι ρομά σελ. 72

6.2 αντιμετώπιση των ρομά από τους συμπολίτες τους σελ. 74

6.3 επίσημη πολιτική φορέων σελ. 76

6.4 προοπτικές βελτίωσης της υπάρχουσας κατάστασης σελ. 78

βιβλιογραφία-πηγές σελ. 80

Εικόνα 2 Μικρός Ρομ στον καταυλισμό των Ρομά του Ασπρόπυργου

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

εισαγωγή- αντικείμενο- μεθοδολογία

Η διάλεξη αυτή πραγματεύεται τη σχέση της ομάδας των Ρομά με το χώρο που κατοικούν και οικειοποιούνται.

Αποτελούν τελικά μια κοινωνικά περιθωριοποιημένη ομάδα; Κι αν ναι, πώς εκφράζεται η περιθωριοποίηση αυτή στο χώρο; Γίνεται μια προσπάθεια αποτύπωσης της υφιστάμενης κατάστασης στη συνοικία της Νέας Σμύρνης της Λάρισας όπου είναι εδραιωμένοι¹ και η σύγκρισή της με την κατάσταση του οικισμού όπου διαμένουν οι υπόλοιποι κάτοικοι της περιοχής. Επιχειρείται η διερεύνηση σχετικά με το αν ο τρόπος ζωής τους, η καθημερινότητά τους και γενικότερα η κοινωνική τους ζωή επηρεάζουν τον τρόπο που είναι οργανωμένοι στον οικισμό τους. Τέλος, διερευνώνται οι προοπτικές βελτίωσης της κατάστασης που επικρατεί, τόσο μέσω της πολιτικής των επίσημων φορέων όσο και μέσω του τρόπου που αντιμετωπίζονται στην καθημερινότητα από τους συμπολίτες τους.

Ο λόγος που με οδήγησε στην επιλογή του συγκεκριμένου θέματος είναι ο εξής. Η κοινωνική ομάδα των Ρομά αποτελεί μια πολύ ιδιαίτερη ομάδα, η οποία μέχρι σήμερα εξακολουθεί και ζει σε πολύ ιδιαίτερες συνθήκες, γεγονός που τους έχει στιγματίσει. Οι μελετητές τείνουν να τους αντιμετωπίζουν με μια ρομαντική οπτική και οι πολιτικές που ακολουθούνται είτε δεν είναι κατάλληλες, είτε δεν εφαρμόζονται κι έτσι δε διαφαίνεται καμία διαφοροποίηση της κατάστασης. Το πρόβλημα είναι πολυσύνθετο, η διαφορετικότητα και η ιδιαιτερότητά της ομάδας τους επηρεάζει κάθε πτυχή του τρόπου ζωής τους. Θεωρώ πως ως αρχιτέ-

¹ η ιστορία, αλλά και άλλες μελέτες έχουν αναδείξει περιπτώσεις ομάδων, οι οποίες μετά από μακροχρόνια διαμονή σε έναν τόπο και σε ιδιόκτητα σπίτια, ξεκίνησαν πάλι να μετακινούνται. Συχνά από το καθεστώς της μετακίνησης περνούν στην “εδραιοποίηση” και αντίστροφα. Γι’ αυτό δε χρησιμοποιείται ο όρος “εγκατάσταση”, αλλά ο όρος “εδραιοποίηση”. η εδραιοποίησή τους εξαρτάται κυρίως από την εργασία με κατά βάση εποχιακού χαρακτήρα απασχολήσεις. (Δι.κα.δι- Rom, 2006)

Εικόνα 4 Σκηνίτες Ρομά στα Βαλκάνια

Εικόνες 5,6,7,8 Ρομά στα Βαλκάνια

κτονες έχουμε ευθύνη, τόσο απέναντι στους Ρομά, όσο και σε όλες τις ομάδες και σε κάθε άτομο ξεχωριστά, να μετατρέψουμε όλα τα χαρακτηριστικά τους, είτε θετικά είτε αρνητικά σε πλεονέκτημα και να καταφέρουμε τη βελτίωση του βιοτικού τους επιπέδου. Μια πρόταση βελτίωσης της υφιστάμενης κατάστασης όμως απαιτεί προσεκτική μελέτη της καθώς και μελέτη των αιτιών που οδήγησαν σε αυτή, μια πρώτη προσπάθεια επιχειρείται σ' αυτή εδώ τη διάλεξη.

Η μεθοδολογική προσέγγιση γίνεται σε τέσσερα στάδια.

Αρχικά επιχειρείται η βιβλιογραφική ανάλυση του φαινομένου της κοινωνικής περιθωριοποίησης, οι αιτίες που οδηγούν σε αυτό, καθώς και ο τρόπος που επηρεάζει το χώρο τον οποίο κατοικούν οι ομάδες που την υφίστανται.

Στη συνέχεια, γίνεται μια προσπάθεια ανάλυσης της κοινωνικής ομάδας των Ρομά, όσον αφορά την ιστορία τους και την πορεία τους μέχρι σήμερα, τον τρόπο ζωής τους και τη δομή της κοινωνίας τους.

Σε τρίτο στάδιο, διερευνάται η συγκεκριμένη ομάδα των Ρομά που κατοικεί στη Λάρισα. Ακολουθείται η διερεύνηση των ίδιων ερωτημάτων όπως και στη δεύτερη φάση, αλλά η ερευνητική μέθοδος που ακολουθείται στηρίζεται εκτός από τη βιβλιογραφία και στην επιτόπια παρατήρηση.

Έπειτα, αναλύεται η πόλη της Λάρισας αρχικά ιστορικά και στη συνέχεια ως ένα «μωσαϊκό», που αποτελείται από διαφορετικά κοινωνικά στρώματα. Γίνεται εμβάθυνση στη συνοικία της Νέας Σμύρνης, η οποία κατοικείται σε ένα τμήμα της από την ομάδα των Ρομά που μελετάται.

Σε τελικό στάδιο, διερευνώνται τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Ρομά, η πολιτική που ακολουθούν οι αρμόδιοι φορείς καθώς και οι προοπτικές που διαφαίνονται ώστε να βελτιωθεί η κατάσταση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

οι Ρομά

2.1

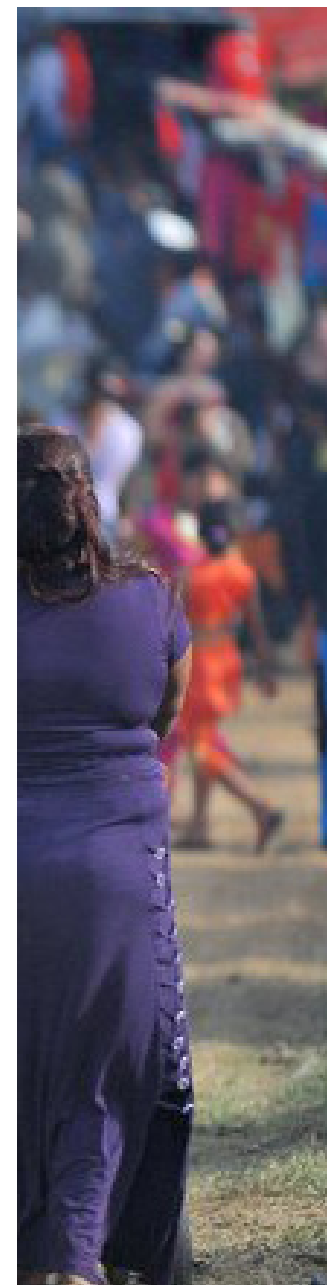
ιστορικά στοιχεία

Η ιστορία και η πορεία των Ρομά² έχουν απασχολήσει σε μεγάλο βαθμό τους επιστήμονες, οι οποίοι δεν έχουν καταλήξει σε κάποιο συγκεκριμένο συμπέρασμα. Οι θεωρίες που αναπτύσσονται βασίζονται κυρίως σε απομονωμένα στοιχεία διάφορων εποχών με αποτέλεσμα τελικά να δημιουργηθεί μια υποθετική πορεία αυτής της ομάδας.

Ένα στοιχείο στο οποίο έχουν καταλήξει σίγουρα είναι ο τόπος καταγωγής τους, τον οποίο αποτελεί η **Κεντρική Ινδία**. Σε κάποια χρονική στιγμή γύρω στον 7^ο αιώνα, οι Ρομ μετεγκαταστάθηκαν στη Βορειοδυτική Ινδία όπου διέμεναν για περισσότερο από μια εκατονταετία (Έξαρχος, 1996).

Η εγκατάλειψη της χώρας τους και η έναρξη της πορείας τους χρονολογείται μεταξύ του 8^{ου} και του 9^{ου} αιώνα. Οι λόγοι που οδήγησαν σ αυτή την εσωτερική μετανάστευση και στη συνέχεια στη φυγή δεν είναι απολύτως σαφείς αλλά η επικρατέστερη θεωρία για τις αιτίες που το προκάλεσαν είναι η εξής.

Εκείνα τα χρόνια η Ινδική κοινωνία οργανωνόταν με κάστες. Οι πρόγονοι των Ρομά ήταν οι Ντομ, οι οποίοι αποτελούσαν τμήμα της ομάδας των παριών στην Ινδία, που δρούσαν στο περιθώριο. Όντας δούλοι, θεωρούνταν

Εικόνες 10,11,12 Γυναίκες πλησιάζουν τον καταυλισμό στον οποίο διαμένουν

²πολλοί αναφέρονται σε αυτούς με τη λέξη "αθίγγανοι". Η λέξη "αθίγγανος" προέρχεται από το αστερητικό και το αρχαιοελληνικό ρήμα θιγγάνω (αγγίζω, φηλαφώ), ακριβώς επειδή οι τσιγγάνοι μετακινούνται τόσο συχνά με αποτέλεσμα να μην μπορούν να τους "ψηλαφίσουν", να τους γνωρίσουν οι ντόπιοι. Άλλη μια εκδοχή της προέλευσης του ονόματός τους είναι ότι "αθίγγανοι ονομάζονταν οι κατώτερης τάξης παρίες κατά τη Βυζαντινή εποχή. Την ίδια περίοδο, ακριβώς επειδή προέρχονταν από την Αίγυπτο, εκτός από "αθίγγανοι", αποκαλούνταν και "γύφτοι" (gypsies). Στα ελληνικά χωριά συναντάμε την ονομασία "κατσιβέλοι" [από το μεσαιωνικό ιταλικό "cattivello" (σκλάβος, δυστυχής), από το λατινικό "captivus" (αιχμάλωτος)]. (Δι.κα.δι- Rom, 2006)

ιδιαίτερα κατώτεροι και δεν είχαν δικαιώματα. Κάποια χρονική στιγμή ευγενείς γαιοκτήμονες, πιθανότατα της Τζατ, θεώρησαν πως έπρεπε να αντιτεθούν στο σύστημα αυτό των καστών. Έτσι, εκφράζοντας τις απόψεις τους, οι οποίες ήταν ευνοϊκές προς τους παρίες, το πολυπληθέστερο εκείνη την εποχή τμήμα της ινδικής κοινωνίας, κατάφεραν να πείσουν τους τελευταίους να επαναστατήσουν μαζί τους. Έτσι, οι Τζατ τους δέχτηκαν να ζήσουν κοντά τους στη βορειοδυτική Ινδία. Η επανάσταση αυτή τελικά δεν είχε επιτυχία και πνίγηκε στο αίμα, οπότε οι Ντομ αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν προς κοντινές χώρες ώστε να γλιτώσουν (Ντούσας 1997, Έξαρχος, 1996).

Οι περιοχές στις οποίες προσέφυγαν αρχικά ήταν το Ιράκ, η Αίγυπτος, ο Καύκασος και η Αρμενία. Στη συνέχεια ακολούθησαν κι άλλες μεταναστεύσεις: στη Μέση Ανατολή τον 10^ο αιώνα, στο Βυζάντιο και στα Βαλκάνια τους επόμενους πέντε και στην υπόλοιπη Ευρώπη τον 14^ο-17^ο αιώνα. Σήμερα βρίσκονται διασκορπισμένοι σε όλο τον κόσμο. (Καλαμάρας, Ξυδιανός, 1995)

Στην Ελλάδα οι Ρομά έφτασαν στις αρχές του 14^{ου} αιώνα και εγκαταστάθηκαν αρχικά σε βενετοκρατούμενες κυρίως περιοχές, καθώς εκεί υπήρχε η σχετική σταθερότητα. Συναντώντας τους όμως και κατά την κατάληψη του Βυζαντίου από την Οθωμανική αυτοκρατορία καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι ζούσαν σε ολόκληρη την κατελημμένη τότε Βαλκανική χερσόνησο, όχι μόνο στα όρια αυτής, αλλά μετακινούμενοι από χωριό σε χωριό (Καθημερινή, Τερζοπούλου Μιράντα, 1995).

Ακόμη, ένας μεγάλος αριθμός Ρομά μετανάστευσε στη χώρα μας στα τέλη του 19^{ου} αιώνα από βαλκανικές κυρίως περιοχές. Έπειτα από τη διάλυση της οθωμανικής αυτοκρατορίας και τη δημιουργία των εθνικών κρατών, οι Ρομ δεν είχαν πια τη δυνατότητα να κινούνται ελεύθερα, αλλά αναγκάστηκαν να μετακινούνται μόνο στα όρια των νέων κρατών. Έτσι, πολλές οικογένειες χωρίστηκαν και συνέχισαν την πορεία τους σε διαφορετικά βαλκανικά κράτη.

2.2

τρόπος ζωής, αξιακό σύστημα, δομή της κοινωνίας

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των Ρομά σήμερα είναι η προσαρμοστικότητα και η ευελιξία τους. Αυτό συμβαίνει καθώς έχοντας ανέκαθεν νομαδικό τρόπο ζωής, αυτή η κοινωνική ομάδα αναγκαζόταν εδώ και πολλούς αιώνες να μετακινείται και να επικοινωνεί διαρκώς με τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας, με αποτέλεσμα να αποκτήσει μηχανισμούς ευελιξίας. Η διαφορετικότητά τους, λοιπόν, έγκειται στο γεγονός ότι ενώ έχουν επηρεαστεί από διάφορες τοπικές κοινωνίες, στις οποίες έχουν εγκατασταθεί ανά τους αιώνες, ωστόσο διατηρούν πάντα την ταυτότητα, τις αντιλήψεις και το διαφορετικό τρόπο σκέψης τους (Σωμαράς, 1998).

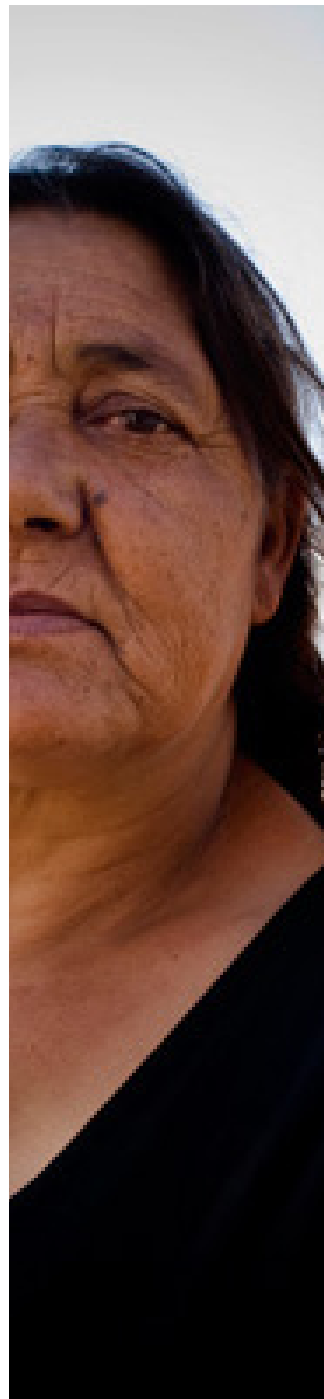
Η τσιγγάνικη κοινωνία οργανώνεται στη βάση του συγγενειακού συστήματος όπως αυτό προσδιορίζεται από τις φάρες (γένη). (Καθημερινή, 08/01/1995)
Οι φάρες περιλαμβάνουν περισσότερες από μία γενιές. Η συγγένεια ανάμεσα στους Ρομ δεν είναι απλώς σχέση αίματος, αλλά επεκτείνεται επίσης και σε επαγγελματικές συνεργασίες, οικονομικές συμφωνίες, γαμήλιες ενώσεις κι οργάνωση άλλων τελετουργικών. Ανάμεσα στις φάρες υπάρχει ιεραρχία, η οποία ορίζεται με βάση κάποια συγκεκριμένα κριτήρια, όπως είναι η οικονομική κατάσταση, η φήμη, ο αριθμός των μελών που ανήκουν σ' αυτή και διάφοροι ακόμη παράγοντες, που λειτουργούν κατά περίπτωση (Καραθανάση, 2000).

Εικόνα 13 Καθημερινές εργασίες των γυναικών

Στην κοινωνία των Ρομά δεν υπάρχουν αρχηγοί, αλλά κάποια άτομα, τα οποία προερχόμενα από ισχυρές φάρες που με βάση τα κριτήρια που αναφέρθηκαν, συγκεντρώνουν στο πρόσωπό τους δύναμη και έχουν σημαντική επιρροή πάνω στην υπόλοιπη κοινωνία.

Η **οικογένεια** είναι ο πυρήνας οργάνωσης της κοινωνίας τους κι αποτελεί πρωταρχικά τη μονάδα κοινωνικοποίησης του ατόμου (Fox, 1972). Στην προσωρινότητα που χαρακτηρίζει τη ζωή των Ρομά, αυτός ο πυρήνας τους προσφέρει ασφάλεια, αποτελεί ένα στοιχείο σταθερότητας. Σε γενικές γραμμές, η οικογένεια είναι πατριαρχική. Ο άντρας έχει τον κύριο λόγο και τη δύναμη, εργάζεται, παίρνει αποφάσεις και διαχειρίζεται τα οικονομικά. Ωστόσο, η γυναίκα παίζει κυρίαρχο ρόλο, είναι το πρόσωπο που αναλαμβάνει να μεταδώσει στα παιδιά την κουλτούρα της κοινωνίας των Ρομά, τις αξίες, τα ήθη και τη γλώσσα (Fraser, 1997). Τα μέλη της οικογένειας αναπτύσσουν στενή επαγγελματική συνεργασία και δε γίνονται διαχωρισμοί με βάση την ηλικία (Λυδάκη, 1997).

Τα νεότερα μέλη συμμετέχουν ενεργά στα δρώμενα της οικογένειας, αλλά και της ομάδας των Ρομά που συναναστρέφονται. Τα αγόρια ακολουθούν από νωρίς τον πατέρα τους στην εργασία και με αυτόν τον τρόπο συνεισφέρουν αρχικά στην οικογένεια, αλλά επίσης οικειοποιούνται τη μη-Τσιγγάνικη κοινωνία και αναπτύσσουν τρόπους άμυνας. Τα κορίτσια από μικρή ηλικία επίσης «μπαίνουν» στο νοικοκυριό, αναλαμβάνουν τις εργασίες που απαιτούνται και τη φύλαξη των μικρότερων αδερφιών τους όταν υπάρχει ανάγκη, έτσι στην ηλικία των 13-14, σύμφωνα με την κοινωνία τους, έχουν πια ενηλικιωθεί και είναι έτοιμες να δημιουργήσουν τη δική τους οικογένεια (Καραθανάση, 2000). Το περίεργο είναι ότι σε όλες αυτές τις φάσεις, τα παιδιά δεν εγκαταλείπουν το παιχνίδι και τις εκφράσεις της παιδικότητάς τους.

Εικόνα 14
Γυναίκα στον καταυλισμό του Ασπρόπυργου

Εικόνες 15, 16
Οι μικροί Ρομά δε χάνουν ποτέ την παιδικότητά τους..

Τα ηλικιωμένα άτομα στην κοινωνία των Ρομά δεν αντιμετωπίζονται επ' ουδενί ως μέλη της κοινωνίας που δεν προσφέρουν τίποτα. Αντιθέτως, αποτελούν τους ηθικούς συμπαραστάτες τόσο σε επίπεδο της οικογένειας όσο και σε επίπεδο ομάδας- κοινωνίας. Με την εμπειρία και τη βαθιά γνώση που έχουν αποκτήσει όλα τα χρόνια, μοιάζουν να επηρεάζουν άμεσα όσον αφορά στα θέματα της κοινωνικής δομής και του πολιτισμού.

2.3

απασχόληση

Σε αντίθεση με την κοινωνική δομή των Ρομά, η οποία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί κλειστή, τα επαγγέλματά τους και η οικονομική τους δραστηριότητα στρέφονται κυρίως προς την εκάστοτε περιρρέουσα κοινωνία (Καραθανάση, 2000). Τα επαγγέλματα που έχουν ασκήσει ανά τους αιώνες είναι πάρα πολλά. Συνοπτικά θα μπορούσαμε να τα εντάξουμε σε τέσσερις βασικές κατηγορίες:

Διακίνηση προϊόντων σε περιοχές χωρίς υπάρχουσες αγορές.

Επιδιόρθωση μικρών χρηστικών αντικειμένων.

Παραγωγή αγαθών από διάφορες πρώτες ύλες (σίδηρο, χαλκός, ξύλο, καλάμια, κτλ).

Καλλιτέχνες, κυρίως μουσικοί.

(Σωμαράς, 1998)

Τα επαγγέλματα κυρίως του επιδιορθωτή και του καλλιτέχνη προσέφεραν ιδιαίτερα στην ελληνική και την ευρωπαϊκή κοινότητα. Στην πρώτη περίπτωση, ο επιδιορθωτής μικροαντικειμένων έδινε φτηνή κι γρήγορη λύση στον αγρότη, ενώ στη δεύτερη περίπτωση ο οργανοπαίχτης-μουσικός διαδραμάτιζε κυρίαρχο ρόλο στη διατήρηση του δημοτικού τραγουδιού στην περίπτωση της Ελλάδας,

Εικόνα 17 Ηλικιωμένος Ρομ, ασκώντας το κατ' εξοχήν παραδοσιακό επάγγελμα του μουσικού

Εικόνα 18 Η οικογένεια συνήθως ακολουθεί τον άντρα της οικογένειας στην εργασία

του ισπανικού flamenco και της ουγγρικής παραδοσιακής μουσικής Verbuskas (Γιαννακόπουλος, 1981).

Στην πορεία βέβαια των χρόνων, με τις αλλαγές του καταμερισμού εργασίας, την εξέλιξη της τεχνολογίας και την εκβιομηχάνιση πολλών εργασιών, πολλά από τα επαγγέλματα που ασκούσαν οι Ρομά εξέλειψαν.

Πλέον, οι Ρομά που εργάζονταν ως σιδεράδες, γανωματάδες, καλαθοπλέκτες ή επιδιορθωτές μικροαντικειμένων έπρεπε να εγκαταλείψουν τα επαγγέλματά τους, καθώς η τεχνολογία είχε διεισδύσει αρκετά στο δευτερογενή τομέα της παραγωγής αγαθών και δεν υπήρχε πια ζήτηση. Αντίθετα, η παραγωγή όλο και περισσότερων νέων προϊόντων έκανε ακόμη δυνατή την άσκηση του επαγγέλματος του πλανόδιου εμπόρου σε απομακρυσμένες περιοχές, όπου τα νέα αγαθά δεν μπορούσαν να υποστηριχθούν από τις κλασικές μορφές εμπορίου (Καραθανάση, 2000).

Η αστικοποίηση προκάλεσε μια νέα τάξη πραγμάτων. Η εσωτερική μετανάστευση αγροτών στις μεγαλουπόλεις δημιούργησε ένα κενό στην επαρχία, το οποίο καλύφθηκαν να καλύψουν οι Ρομά, όπως επίσης και οι οικονομικοί μετανάστες του εξωτερικού. Παράλληλα, η εκβιομηχάνιση των γεωργικών εργασιών, έθεσε ως σχεδόν μόνες θέσεις εργασίας αυτές της αποκομιδής γεωργικών προϊόντων, οι οποίες με τον ευκαιριακό τους χαρακτήρα και την εναλλαγή του τόπου ανάλογα με την περίοδο, προσέλκυσαν την ομάδα των Ρομά από τα παλιά ήδη χρόνια. Επιπλέον, αυτή η κατάσταση της μετακίνησης πληθυσμών από την επαρχία στις πόλεις και η ταυτόχρονη εγκατάλειψη των αγροτεμαχίων τους, προκάλεσε έλλειψη τροφίμων-προϊόντων σε πολλές περιοχές, γεγονός που επέτρεψε στους Ρομ να αναλάβουν τη διακίνησή τους.

Τα επαγγέλματα των Ρομά εξαρτήθηκαν και εξαρτώνται πάντα από την κοινωνική και οικονομική κατάσταση της κοινωνίας των μη Τσιγγάνων στην οποία επέλεξαν να βρίσκονται. Συνήθως είναι επαγγέλματα που η περιρρέουσα κοινωνία αρνείται να ασκήσει, είτε εξαιτίας της μισθοδοσίας- που είναι ιδιαίτερα

Εικόνες 19, 20 Οικογενειακή επιχείρηση πώλησης χαλιών

χαμηλή, είτε επειδή θεωρούνται υποτιμητικά (Γιαννακόπουλος, 1981).

Τα είδη εργασίας που ασκούν οι τσιγγάνοι είναι τέτοια που δεν έρχονται σε αντίθεση με την πολιτιστική τους ταυτότητα, την κοινωνική τους δομή και τα πιστεύω τους. **Η μισθωτή εργασία και η προσπάθεια δημιουργίας ιδιοκτησίας δεν είναι κάτι το επιθυμητό ούτε το επιδιωκόμενο, καθώς αυτές είναι καταστάσεις τις οποίες αμφισβητούν με τον τρόπο ζωής τους** (Liegeois, 1976). Έτσι, καθώς η απασχόληση αποτελεί για αυτούς απλά ένα μέσο διασφάλισης βασικών αναγκών, με την αποκλειστική σχεδόν άσκηση αυτών των επαγγελμάτων από την κοινωνία τους, έχουν συμβάλλει σημαντικά στη διατήρηση παραδόσεων σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες (Καραθανάση, 2000).

Η **προσαρμοστικότητα** των Ρομά έπαιξε σημαντικό ρόλο όσον αφορά και στην οικονομική δομή της κοινωνίας τους. Προσαρμόζουν τον τρόπο επιβίωσής τους και εργασίας τους στα δεδομένα της εκάστοτε εποχής και οικονομικής κατάστασης. Βρίσκονται πάντα σε εγρήγορση όσον αφορά στις νέες θέσεις απασχόλησης, που πάντα είναι προσαρμοσμένες στις δικές τους αντιλήψεις. Έτσι, κατάφεραν να επιβιώσουν σε όλα τα οικονομικά συστήματα (φεουδαρχία, καπιταλισμό, σοσιαλισμό), **καθώς η οικονομική τους δομή είναι ανοιχτή και η κοινωνική δεν επηρεάζεται γιατί είναι κλειστή** (Έφη Καραθανάση, «Το κατοικείν των τσιγγάνων», 2000, σελ.201).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

το φαινόμενο της κοινωνικής περιθωριοποίησης: αιτίες και τρόπος έκφρασής του στο χώρο

Η Ευρωπαϊκή Ένωση ορίζει ως κοινωνική περιθωριοποίηση ή κοινωνικό αποκλεισμό «την ανεπάρκεια στο εισόδημα και την αδυναμία κάποιου να συμμετέχει στην εργασιακή ζωή και στο να αποκτά ποιοτική κατοικία, εκπαίδευση και υγεία, αλλά και να μπορεί ανεμπόδιστος να έχει πρόσβαση στις υπηρεσίες που σχετίζονται με τα δημόσια αγαθά» (ΚΕΚΜΟΚΟΠ, 1998, σελ.50-51). Έτσι, οδηγείται αυτός στο να ζει με ανέχεια στο περιθώριο της κοινωνίας.

Αυτό που δεν περιλαμβάνεται στον ορισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι ότι η κοινωνική περιθωριοποίηση μπορεί να μην αναφέρεται μόνο σε ατομικό επίπεδο, αλλά και σε ολόκληρες κοινωνικές ομάδες. Ως κοινωνική ομάδα ορίζεται ένα σύνολο ανθρώπων το οποίο λειτουργεί σε ένα οργανωμένο σύστημα, στο οποίο οι άνθρωποι που το αποτελούν έχουν ρόλους που αλληλεξαρτώνται, κοινούς θεσμούς, όπως επίσης και συμπεριφορές που δε συγκρούονται μεταξύ τους (Παππά, 2010)

Επίσης, εκτός από τις ομάδες και τα άτομα που έχουν δικαίωμα πρόσβασης στα κοινωνικά δημόσια αγαθά, αλλά δεν έχουν τη δυνατότητα να τα αποκτήσουν υπάρχουν και τα άτομα τα οποία λόγω της μη νόμιμης παραμονής τους σε ένα τόπο δεν έχουν καν το δικαίωμα πρόσβασης σ' αυτά. Και στη δεύτερη κατηγορία μπορεί να εμφανιστεί το φαινόμενο της κοινωνικής περιθωριοποίησης (ΚΕΚΜΟΚΟΠ, 1998).

Εικόνες 22, 23
Ζώντας στις παρυφές του κοινωνικού αποκλεισμού..

Η αντιμετώπιση του φαινομένου σήμερα περιορίζεται στην περιγραφή της κατάστασης και στα αποτελέσματα που εμφανίζονται στον άνθρωπο ή τις ομάδες που το υπόκεινται. Ο επίσημος ορισμός από την Ευρωπαϊκή Ένωση φαίνεται να «κοιτά» το φαινόμενο της περιθωριοποίησης μόνο από την οικονομική του πλευρά. Αλλά τα αίτια που το προκαλούν δεν είναι μόνο οικονομικά και οι ομάδες οι οποίες κινδυνεύουν να την υποστούν παρουσιάζουν διαφορετικότητα όσον αφορά στο οικονομικό τους επίπεδο. Τα αίτια που ευθύνονται για την ύπαρξη του φαινομένου φαίνονται να είναι:

- Πολιτικά

Ως παράδειγμα θα μπορούσαμε να θέσουμε την έλλειψη δικαιώματος πρόσβασης σε ένα ή περισσότερα κοινωνικά δημόσια αγαθά.

- Οικονομικά

Σ' αυτή την κατηγορία κατατάσσονται η φτώχεια, η ανεργία και η μετανάστευση.

- Κοινωνικά

Οι διαφορετικές αξίες, η ταξική διαστρωμάτωση και το κοινωνικό status ανήκουν σ' αυτό το είδος αιτιών.

- Χωρικά

Οι περιθωριοποιημένες ζώνες κατοικίας, η κακή ποιότητα οικίας και περιβάλλοντος, η έλλειψη κοινωνικού εξοπλισμού είναι δυνατόν να αποτελέσουν λόγους για να δημιουργηθεί κοινωνική περιθωριοποίηση.

- Πολιτισμικά

Οι πολιτισμική ετερότητα, οι προκαταλήψεις και τα στερεότυπα, η θρησκεία ή το φύλο μπορούν να οδηγήσουν στην εμφάνιση του φαινομένου.

(Σωμαράς, 1998, ΕΚΚΕ, 1996)

Θα πρέπει να τονίσουμε σε αυτό το σημείο ότι οι αιτίες που προκαλούν την εμφάνιση του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού μπορούν να γίνουν και αποτελέσματα αυτού σε κάποια άλλη περίπτωση και να δημιουργήσουν ένα

νέο είδος κοινωνικού αποκλεισμού. Έτσι, δημιουργείται συνεχώς ένας κύκλος. Για παράδειγμα, αν σε μια περίπτωση κοινωνικά αποκλεισμένης ομάδας, η επίπτωση είναι η μη δυνατότητα να είναι μέρος του εκπαιδευτικού συστήματος, τότε αυτή η έλλειψη παιδείας θα τους δημιουργήσει ένα νέο είδος κοινωνικής περιθωριοποίησης όσον αφορά στον εργασιακό τομέα (Καραντινός, 1990).

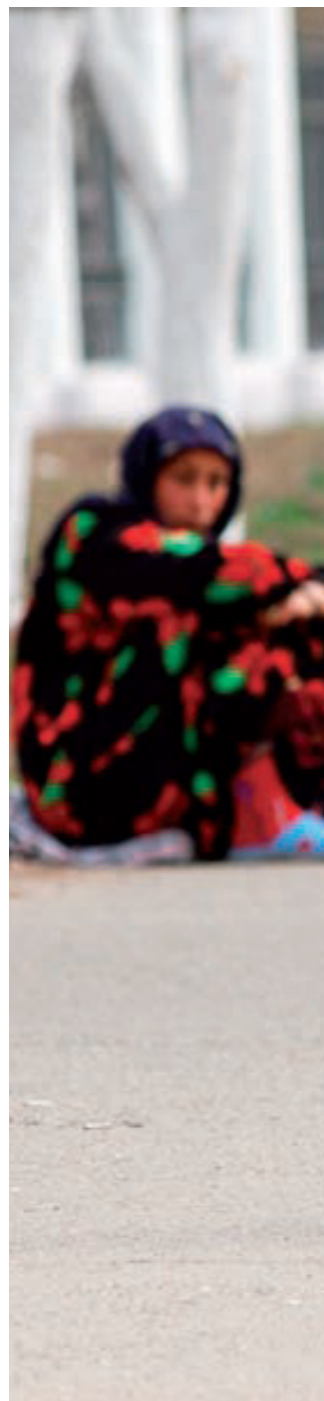
Το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού προκαλεί πάντα τη δημιουργία ομάδων οι οποίες βρίσκονται στο περιθώριο της κοινωνίας, έξω από τα όρια που κινούνται αυτοί που αποκλείουν (ΕΚΚΕ, 1996, Γκότοβος, 1996). **Το φαινόμενο εκφράζεται σχεδόν πάντα και στο χώρο κι έτσι μπορούμε να αντιληφθούμε συνήθως τις αποκλειόμενες ομάδες.**

Οι γενικές χωρικές διαστάσεις έκφρασης της περιθωριοποίησης μπορούν να συνοψιστούν σε τέσσερις βασικές κατηγορίες:

Η έκφραση του φαινομένου μπορεί να γίνεται σε **θύλακες αποκλεισμού**. Οι χωρικοί αυτοί θύλακες, τους οποίους μπορεί να συναντήσουμε είτε στο κέντρο μιας πόλης, είτε διάσπαρτους στον αστικό ιστό, δημιουργούνται κυρίως λόγω οικονομικών αλλαγών. Η ανεργία ή κάποια απότομη οικονομική αλλαγή, μπορεί να καταστήσει μια περιοχή θύλακα αποκλεισμού, χωρίς ωστόσο να χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη κάποιας συγκεκριμένης κοινωνικά περιθωριοποιημένης ομάδας. Χαρακτηριστικό αυτών των οριοθετημένων περιοχών δεν είναι η έλλειψη βασικών κοινωνικών υποδομών, αλλά μια γενικότερη εγκατάλειψη που έχει κατά κάποιο τρόπο «επιβληθεί» λόγω της κατάστασης (Μαλούτας, 1996).

Μια δεύτερη διάσταση του κοινωνικού φαινομένου στο χώρο είναι η δημιουργία **περιθωριακών ζωνών** περιφερειακά της εκάστοτε πόλης. Σ' αυτήν την περίπτωση, υπάρχει έλλειψη βασικών υποδομών και λειτουργιών και η ζώνη κατοικείται από περισσότερες από μια κοινωνικά αποκλεισμένες ομάδες (Σωμαράς, 1998).

Στην περίπτωση που σε μια περιθωριακή ζώνη, όπως περιγράφηκε παραπάνω, κατοικεί αποκλειστικά μια περιθωριοποιημένη ομάδα με ιδιαίτερη πολιτισμική, θρησκευτική ή φυλετική ταυτότητα, τότε δημιουργείται πια **γκέτο**. Καθώς, τις περισσότερες φορές, η δημιουργία ενός γκέτο είναι αποτέλεσμα άμυνας σε ρατσιστική αντίληψη, ο χώρος αυτός γίνεται χώρος έκφρασης της εσωστρέφειας της ομάδας που τον κατοικεί. Με αυτόν τον τρόπο αποκλείεται από την είσοδο και την κατοίκηση κάποιος «ξένος», κάποιος που δεν έχει το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό που ενώνει τους κατοίκους ως μια ομάδα. Έτσι πια, ο χώρος προκαλεί ένα νέο είδος κοινωνικού και χωρικού αποκλεισμού των «ξένων» προς αυτόν.

Ο φαύλος κύκλος που δημιουργείται στην κοινωνική διάσταση της περιθωριοποίησης, όπως προαναφέρθηκε, στην περίπτωση του γκέτο φαίνεται ότι προκαλείται και χωρικά με τον ίδιο ακριβώς τρόπο. Ο χώρος δημιουργεί και «δέχεται» το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού.

Η τέταρτη χωρική διάσταση του φαινομένου εκφράζεται στους **μετακινούμενους πόλους εγκατάστασης**. Αυτή η τελευταία περίπτωση δεν έχει μόνιμο χαρακτήρα και παρουσιάζεται εκτός των ορίων της «επίσημης» περιοχής κατοικίας. Παρουσιάζει έλλειψη βασικών υποδομών, γκετοποίηση της ομάδας που ζει μέσα στον πόλο, αλλά έχει μια βασική διαφορά σε σχέση με τις υπόλοιπες τρεις χωρικές εκφράσεις, δε χαρακτηρίζεται από μονιμότητα (Σωμαράς, 1998).

Εικόνες 24,25
Ζώντας στις παρυφές του κοινωνικού αποκλεισμού..
Σκηνή καθημερινότητας των Ρομά

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

οι Ρομά στη Λάρισα

4.1

ιστορικά στοιχεία

Η παρουσία των Ρομά στη Λάρισα έχει τις ρίζες της βαθιά στην ιστορία του τόπου. Η πρώτη μαρτυρία για την κατοίκηση της πόλης από τους Ρομά, προέρχεται από τον J. L. S Bartholdi, ο οποίος στο βιβλίο που εξέδωσε με τίτλο «Ταξιδιωτικές εντυπώσεις από την Ελλάδα, 1803-1804» αναφέρει για πρώτη φορά την παρουσία τους στην περιοχή. (Εφημερίδα Ελευθερία, 4/3/1986). Η θεωρία αυτή δεν απορρίπτεται, αλλά καθώς δεν υπάρχει άλλη αναφορά σε μία τέτοια κατάσταση, δεν μπορεί να είναι βέβαιο. Εκείνη την εποχή, η εδραιωμένη ομάδα των Ρομά, κατοικούσε κοντά στη συνοικία όπου ζουν οι ίδιοι μέχρι σήμερα. Ήταν στην πλειονότητά τους μουσουλμάνοι και η απασχόλησή τους περιελάμβανε κυρίως τη μουσική και τη σιδηρουργία (Παλιούγκας, 1996). Στα τέλη του αιώνα μια ακόμη μαρτυρία αναφέρει ότι στο ίδιο περίπου σημείο, *βρέθηκε μια φυλή «εύρωστη και δυνατή, με μεγάλο βαθμό ακαθαρσίας»* (Ζδάνης, 1992, σελ.218).

Σήμερα, η συνοικία της Νέας Σμύρνης κατοικείται από δύο διαφορετικές

φυλές Ρομά, τους Ρουμανόβλαχους και τους Τσιγγάνους. Οι Ρουμανόβλαχοι είναι πολύ περισσότεροι σε αριθμό, μετρώντας γύρω στις 350 οικογένειες, ενώ οι Τσιγγάνοι με περίπου 10 οικογένειες αποτελούν τη μειοψηφία.

Οι πρώτοι έφυγαν το 1857 από τη Ρουμανία. Αυτή η φυγή έχει ως αποτέλεσμα να έχει αποβληθεί κάθε σχέση στη γλώσσα ομιλίας τους με τη Ρομανί-Τσιπ, να έχουν αλλάξει κάποια έθιμα και παραδόσεις τους. (Fraser, 1997). Η διάλεκτος που ομιλείται είναι τα Βλάχικα (Ρουμάνικα). *Κύριο χαρακτηριστικό τους αποτελεί το γεγονός ότι δε δέχονται σε καμία περίπτωση το χαρακτηρισμό του «Τσιγγάνου»* (Θεσσαλικές Επιλογές, τεύχος 11, σελ.40/Λυδάκη Άννα, 1997).

Οι τελευταίοι στηρίζουν ως χώρες καταγωγής τους την Ινδία και τη Βουλγαρία (Σωμαράς, 1998). Η γλώσσα ομιλίας τους είναι η Ρομανί-Τσιπ. Η συγκεκριμένη ομάδα, έχει συγγενείς τους Τσιγγάνους που είναι εδραιωμένοι στη γειτονική κωμόπολη του Τύρναβου.

Εικόνα 27

Γυναίκα Ρομ, δείχνοντας την ανεμελιά τους...

4.2

τρόπος ζωής, αξιακό σύστημα, δομή της κοινωνίας

Οι Ρομά της Λάρισας, ακολουθούν σε ένα μεγάλο μέρος τον τρόπο ζωής και τις αξίες των Ρομά της υπόλοιπης Ελλάδας. Κύριο χαρακτηριστικό αποτελεί η δράση τους ως μια ομάδα, ή ως μικρότερες, αλλά πάντα ενωμένες και εξαρτώμενες η μία από την άλλη. Η ομαδικότητα τους «υποβάλλει» να βοηθούν ο ένας τον άλλον στην ανάγκη, τόσο σε οικονομικά ζητήματα όσο και σε επίπεδο φιλοξενίας. Ένα μεγάλο μέρος του εδραιωμένου πληθυσμού, έχει στην ιδιοκτησία του κάποιο οίκημα, στο οποίο διαμένει όλη η οικογένεια κι επίσης φιλοξενεί τους συγγενείς- μέλη της ομάδας, που αναγκάζονται να μετακινούνται προκειμένου να βγάλουν τα προς το ζην (Λυδάκη, 1997, Εφημερίδα Ελευθερία, 1986). Η διατήρηση της διαφορετικής (από την ελληνική) γλώσσας, τους δίνει τη δυνατότητα να έχουν ένα μηχανισμό άμυνας απέναντι στον «μπαλαμό» (Αζίζη- Καλαντζή, 1996).

Το επίπεδο εκπαίδευσης των Ρομά της Νέας Σμύρνης είναι ιδιαίτερα χαμηλό. Αυτό οφείλεται σε τρεις λόγους. Ο πρώτος είναι ότι αναγκάζονται να παρατήσουν το σχολείο και να εργαστούν σε αρκετά μικρή ηλικία, προκειμένου να βοηθήσουν οικονομικά την οικογένεια να επιβιώσει. Ο δεύτερος λόγος είναι ότι οι παραδόσεις τους ωθούν στη δημιουργία οικογένειας σε μικρή ηλικία, οπότε οι υποχρεώσεις τους δεν τους επιτρέπουν να συνεχίσουν την εκπαίδευσή τους. Τέλος, ως ένα βαθμό, ο τρόπος που το σχολείο είναι οργανωμένο παρουσιάζεται εχθρικό

προς τους Ρομά. Ως παράδειγμα θα μπορούσε να αναφερθεί το γεγονός πως τα παιδιά προέρχονται από ένα περιβάλλον ιδιαίτερα υψηλού ποσοστού αναλφαβητισμού, στο οποίο η κύρια γλώσσα που ομιλείται δεν είναι η ελληνική. Το σχολείο δε λαμβάνει υπόψη την υφιστάμενη κατάσταση, με αποτέλεσμα οι Ρομά να μην μπορούν να ακολουθήσουν το πρόγραμμα σπουδών (Καθημερινή, 1995). Τα τελευταία χρόνια, η ομάδα των Ρομά αρχίζει και αντιλαμβάνεται ότι η έλλειψη εκπαίδευσης αποτελεί ένα λόγο για τον οποίο δεν μπορεί να βρει μόνιμη εργασία, οπότε αρχίζει και φαίνεται μια προσπάθεια ώθησης των νεότερων στην αποφοίτηση από το Γυμνάσιο, ή έστω από το Δημοτικό .

Τα στοιχεία που υπάρχουν σχετικά με τον τρόπο που διασκεδάζουν οι Ρομά, υποδεικνύουν πως κύριος τρόπος ψυχαγωγίας τους, στην καθημερινότητά τους, είναι οι επισκέψεις σε συγγενικά και φιλικά σπίτια και σπανιότερα η εξόρμηση σε κάποια ταβέρνα ή καφενείο της περιοχής. Η καλύτερη ευκαιρία όμως για διασκέδαση αποτελεί φυσικά η τέλεση ενός γάμου και το ακόλουθο γλέντι. Αποτελεί πολύ σημαντικό στοιχείο ο θεσμός της οικογένειας και η ομαδικότητα που παρατηρείται ακόμη και στο θέμα της διασκέδασης (Σωμαράς, 1998).

Εικόνα 28 Ηλικιωμένος Ρομ παίζοντας μουσική σε γάμο

Εικόνα 29

Έτοιμος να αναχωρήσει με το φορτηγάκι του για να μαζέψει σίδερα..

4.3

απασχόληση

³Αιματηρά επεισόδια, που συνέβησαν στις 6 Μαρτίου 1910 και εντάσσονται στη μακρά ιστορία του αγροτικού ζητήματος στη Θεσσαλία. Παρότι έλαβαν χώρα κατά κύριο λόγο στην Λάρισα, πήραν το όνομά τους από το χωριό Κιλελέρ, από το οποίο δόθηκε το έναυσμα. Επί Τουρκοκρατίας, οι τσιφλικάδες είχαν μόνο το δικαίωμα εισπράξεως των προσόδων επί των μεγάλων εκτάσεων που κατείχαν, ενώ οι κολίγοι είχαν πατροπαράδοτα δικαιώματα επί των κοινόχρηστων χώρων του τσιφλικιού (επί της γης, των οικιών, των δασών και των βοσκοτόπων). Με τη νέα κατάσταση, οι έλληνες πλέον τσιφλικάδες, που διαδέχθηκαν τους οθωμανούς, είχαν δικαιώματα απόλυτης κυριότητας σε όλη την ιδιοκτησία τους, ενώ οι κολίγοι είχαν περιπέσει σε καθεστώς δουλοπαροίκου. Οι κολίγοι διεκδίκησαν μαχητικά την επαναφορά των πραγμάτων στο προηγούμενο καθεστώς(Μπουσδρας, 1951).

Τα παραδοσιακά επαγγέλματα που ασκούσαν διαχρονικά οι Ρομά της Λάρισας ήταν αυτά του καλαθοπλέκτη, του εμπόρου ζώων, του καρεκλοποιού, του αρκουδιάρη και του γανωματή. Σιγά σιγά τα επαγγέλματα αυτά άρχισαν να εκλείπουν, καθώς από κάποιο σημείο κι έπειτα, που η εκβιομηχάνιση αυτών των εργασιών αντικατέστησε τη χειρωνακτική τους εργασία, οι Ρομ δεν μπορούσαν να ανταπεξέλθουν οικονομικά (Σωμαράς, 1998, Θεσσαλικές επιλογές, τεύχος 11). Έτσι, μετά τη δεκαετία του 1960, στράφηκαν σε επαγγέλματα όπως αυτά του γυρολόγου, του μικροπωλητή και του εργάτη γης, επαγγέλματα που ασκούν βέβαια και μέχρι σήμερα.

Επιδίωξη των Ρομ δεν ήταν ποτέ η δημιουργία περιουσίας. Στόχος τους ήταν η εξασφάλιση των προς το ζην και όντας ανέμελος λαός, η εκμετάλλευση των όποιων χρημάτων τους περίσσευαν για την καλοπέρασή τους (Λυδάκη, 1997). Άλλωστε, με την επανάσταση των Κολίγων στη Θεσσαλία³, οπότε και τους δόθηκε η ευκαιρία να αποκτήσουν γη, οι Ρομ αδιαφόρησαν και δε διεκδίκησαν τίποτα.

4.4

περιοχές εγκατάστασης

Το μεγαλύτερο μέρος των Ρομά που κατοικούν στη Λάρισα, βρίσκεται εδραιωμένο στη Νέα Σμύρνη, και συγκεκριμένα στην περιοχή «Νταμάρια». Υπάρχει μια μικρή ομάδα Ρομ, η οποία περιφέρεται στην περιοχή ανάμεσα στο Γηροκομείο και στο Μεζούρλο (χάρτης 1).

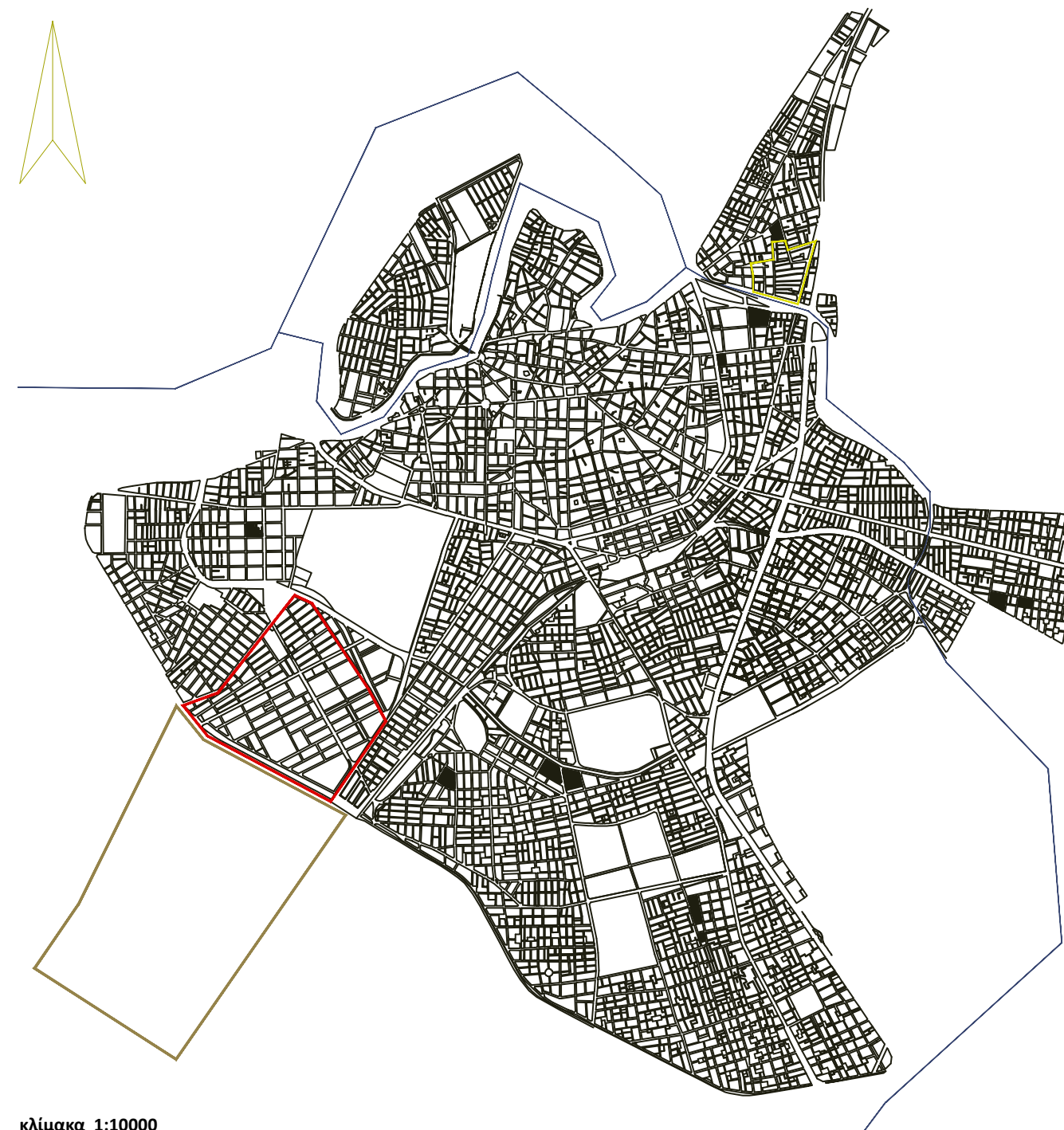
Παλαιότερα, η όμορη στη Λάρισα κωμόπολη, Γιάννουλη, κατοικήθηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα από μεγάλο πληθυσμό Ρομά, οι οποίοι στη συνέχεια, μετά από ενδο-ομαδικά προβλήματα αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις οικίες τους. Στην περιοχή της Γιάννουλης, οι συνθήκες κατοίκησης ήταν τελείως διαφορετικές από αυτές που παρατηρούνται στη Νέα Σμύρνη. Οι Ρομά είχαν ιδιαίτερη οικονομική άνεση, κάτι το οποίο έβρισκε αντίκτυπο στον τρόπο που ήταν κατασκευασμένες οι κατοικίες τους (Εφημερίδα Ελευθερία, 7/2/1998). Βέβαια, αρνούμενοι να αλλάξουν τον τρόπο ζωής τους και τις συνήθειές τους, ήταν συχνό φαινόμενο, στον εξωτερικό υπαίθριο χώρο μιας υπερπολυτελούς κατοικίας να είναι στημένο «τσαντίρι», μέσα στο οποίο διέμενε η οικογένεια.

Μια ακόμη περιοχή, η οποία κατοικήθηκε κι εξακολουθεί να κατοικείται από Ρομά είναι ο Τύρναβος, μια επίσης γειτονική της Λάρισας κωμόπολη. Στην περιοχή του Τυρνάβου, οι συνθήκες διαβίωσης είναι άθλιες. Διαμένουν σε καταυλισμούς, με βασικές ελλείψεις υποδομών, χωρίς υδροδότηση, ηλεκτρισμό, ακόμη και εγκαταστάσεις υγιεινής.

χάρτης 1
περιοχές εγκατάστασης των
Ρομά στη Λάρισα

υπόμνημα

	Μεζούρλο
	Νεάπολη
	Νταμάρια Νέας Σμύρνης
	κοίτη Πηνειού

κλίμακα 1:10000

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

πόλη της Λάρισας

5.1

ιστορικά στοιχεία - πολεοδομική εξέλιξη

Η Λάρισα, πρωτεύουσα της Θεσσαλίας και του ομώνυμου νομού προέρχεται από την πελασγική λέξη «λάα», που σημαίνει Φρούριο ή Ακρόπολη. Σύμφωνα με τη μυθολογία, η πόλη πήρε το όνομά της από τη Νύμφη Λάρισα, η οποία έχασε τη ζωή της στον ποταμό Πηνειό, αφού γλίστρησε κι έπεσε μέσα (Αξενίδης, 1949).

Ο Πηνειός ήταν το μόνο φυσικό σημείο αναφοράς στο θεσσαλικό κάμπο, για τους κατοίκους της πόλης της Λάρισας. Έτσι, κατασκευάστηκε από νωρίς ισχυρή οχύρωση, περιμετρικά όλης της πόλης, ώστε να προστατεύεται από εχθρούς.

Η πόλη κατοικείται διαρκώς από τη νεολιθική εποχή (αρχές της 3ης χιλιετίας π.Χ.). Ο λόφος του «Φρουρίου», ένας από τους έξι προϊστορικούς οικισμούς που εντοπίζονται στα όρια της πόλης, κατοικείται συνεχώς από την πρώιμη εποχή του χαλκού (3η χιλιετία π.Χ.). Στην αρχαϊκή εποχή (τέλη 7ου αιώνα π.Χ.), η πόλη διαμορφώθηκε στο λόφο της Ακρόπολης και στις νότιες και ανατολικές

πλευρές της- η περιοχή που αποτέλεσε τον πρώτο πυρήνα της. Κατά την κλασική εποχή, η πόλη συνέχισε να αναπτύσσεται γύρω από το λόφο του Φρουρίου, ο οποίος είχε πια μετατραπεί σε Ακρόπολη και στην οποία βρίσκονταν η Αγορά, ο ναός της Πολιάδος Αθηνάς, το αρχαίο Θέατρο και πιθανότατα ακόμη πολλοί σημαντικοί πολιτιστικοί και θρησκευτικοί χώροι, όπως επίσης και κτίρια (Αξενίδης, 1949).

Η θεσσαλική πρωτεύουσα οφείλει την ανάπτυξη της στην εκμετάλλευση της εύφορης πεδιάδας και στην ύπαρξη του ποταμού Πηνειού. Παρότι υπήρξε «γέφυρα» ανά τους αιώνες για επιδρομείς που κατέβαιναν από το βορρά, οπότε και παρήκμαζε, ωστόσο χάρη στην προνομιούχο γεωγραφική θέση της, η Λάρισα «κατάφερνε» να ζωντανεύει.

Η μακρόχρονη κατάληψή της από τους Τούρκους (1393-1881), κατέστησε την πόλη τον 17ο αιώνα ως την τυπική τουρκόπολη, που αποτελούσε σημαντικό στρατιωτικό και εμπορικό κέντρο (Φαρμακίδης, 1926).

Η οργάνωση της πόλης δεν υιοθέτησε αυστηρά πρότυπα και οι τρεις βασικές λειτουργίες που ορίζουν το κέντρο της πόλης ακολούθησαν τα ίχνη του ήδη υπάρχοντος αστικού ιστού. Εκείνη την περίοδο ο λόφος του Φρουρίου αποτέλεσε το κέντρο του εμπορίου. Από την περιοχή της Ακρόπολης, ξεκινούσε η βασική οδός του εμπορικού κέντρου, στα άκρα της οποίας βρίσκονταν τα δύο κέντρα ελέγχου της πόλης: το διοικητήριο και το θρησκευτικό κέντρο, κάτι που καθιστά την περιοχή και ως κοινωνικό χώρο συνεύρεσης. Τα δύο τζαμιά της Αγοράς, τα μαγειρεία, οι τεκέδες και τα δύο χαμάμ μας υποδεικνύουν αυτή την κατάσταση (Παλιούγκας, 2007).

Μετά την απελευθέρωση από τους Τούρκους το 1881, η πόλη σταμάτησε να κατοικείται από τόσο μεγάλο μουσουλμανικό πληθυσμό. Συνέχισε να αποτελεί τη διοικητική έδρα του ενός από τα δύο τμήματα στα οποία χωρίστηκε η Θεσσαλία (Τρικάλων-Λάρισας). Σε σύντομο χρονικό διάστημα δημιουργήθηκε η σιδηροδρομική σύνδεση με την πόλη του Βόλου και η Λάρισα ξεκίνησε να αναπτύσσεται ως συγκοινωνιακό κέντρο (Γιοβρή, 2011).

Το 1883 εκπονήθηκε το πρώτο σχέδιο πόλης για τη Λάρισα, το οποίο περιελάμβανε την ανάπτυξη του νέου κέντρου της πόλης, με τις υποδομές, τις υπηρεσίες και την αναψυχή γύρω από το ήδη υπάρχον κέντρο. Σιγά σιγά άρχισε να αναπτύσσεται η αγορά κατά μήκος της οδού Βενιζέλου, από την κεντρική τότε

πλατεία έως και το ποτάμι.

Την περίοδο μετά το μακεδονικό αγώνα (πρώτη δεκαετία του 1900), ξεκίνησε μία νέα περίοδος ανάπτυξης για τη Λάρισα. Η πόλη, τοποθετημένη σε μια ιδιαίτερα προνομιούχα θέση, προσέλκυσε πληθυσμό από όλη τη Θεσσαλία, κι έτσι, καθώς ο πληθυσμός αυξανόταν, αναπτύχθηκε γρήγορα σε ιδιαίτερα σημαντικό εμπορικό, κοινωνικό και οικονομικό κέντρο (Πολέζε, 2007).

Η μεγάλη μεταμόρφωση της Λάρισας από χωριό σε αξιόλογη πόλη έγινε όμως κατά το μεσοπόλεμο. Κατασκευάστηκαν δρόμοι, δημόσια κτίρια και παρά το χαμηλό οικονομικό επίπεδο των κατοίκων της, η πόλη ανέδιδε μια ζωντάνια.

Κατά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, η πόλη βρέθηκε κάτω από την ιταλική και τη γερμανική κατοχή και καθώς αποτελούσε στρατιωτικό και αεροπορικό κέντρο, δέχτηκε πληθώρα επιθέσεων με αποτέλεσμα να καταστραφεί και να χάσει την αίγλη της.

Μετά την απελευθέρωσή της, ξεκίνησε μια νέα περίοδος ανάπτυξης για τη Λάρισα, αλλά λόγω της άναρχης δόμησης που κυριαρχεί μέχρι σήμερα και της μεγάλης βιομηχανοποίησης, χάθηκαν τα θετικά στοιχεία της παλιάς πόλης. Σήμερα η πόλη αριθμεί περίπου 135.000 κατοίκους και συγκαταλέγεται στις μεγαλύτερες και περισσότερο αναπτυγμένες πόλεις της χώρας (Ελληνική Στατιστική Υπηρεσία, 2001).

Εικόνα 31 Άποψη της κεντρικής πλατείας Λάρισας το 1950

Εικόνα 32 Η πρώτη φορά που χρησιμοποιήθηκε ο Σιδηροδρομικός Σταθμός Λαρίσης (τέλη 19ου αιώνα)

5.2

χωρική έκφραση της κοινωνικής διαστρωμάτωσης

Η πόλη της Λάρισας, όπως και κάθε άλλη οργανωμένη κοινωνία αποτελεί το σύνολο των κατοίκων της, οι οποίοι διαφοροποιούνται ως προς το επάγγελμα, την οικονομική κατάσταση, το επίπεδο εκπαίδευσης, την καταγωγή και τον τρόπο ζωής τους (Μαλούτας, Σωμαράς, 1997). Τα χαρακτηριστικά αυτά εκφράζονται και στον τόπο κατοικίας τους, κάτι που γίνεται αντιληπτό είτε από την ποιότητα των κτιρίων στα οποία κατοικούν, είτε από το επίπεδο των υποδομών της γειτονιάς στην οποία ανήκουν. Ομάδες πολιτών, κάτω από κάποια κοινά χαρακτηριστικά οργανώνονται σε επιμέρους συνοικίες και διαμορφώνουν την κοινωνικο-επαγγελματική μορφολογία του τόπου κατοικίας της Λάρισας.

Έτσι, η πόλη διαμορφώνεται σε δύο βασικές ζώνες. Η πρώτη ζώνη περιλαμβάνει το κέντρο της πόλης, όπου συγκεντρώνονται οι υψηλές και μεσαίες κοινωνικο-επαγγελματικές κατηγορίες. Στην περιφέρεια της πόλης βρίσκονται οι εργατικές-λαϊκές κοινωνικοεπαγγελματικές ομάδες, με εξαίρεση ένα περιορισμένο τμήμα στη νοτιοδυτική πλευρά της πόλης, το οποίο κατοικείται από υψηλά κοινωνικο-επαγγελματικά στρώματα. (Μαλούτας, Σωμαράς, 1997)

Η περιοχή της Νέας Σμύρνης αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση καθώς, αν και συγκεντρώνει λαϊκά κοινωνικοεπαγγελματικά στρώματα, ωστόσο περιλαμβάνει μια κοινωνικά περιθωριοποιημένη ομάδα (Ρομά), οι οποία εκφράζει με έναν εντελώς διαφορετικό τρόπο στο χώρο την ύπαρξή της.

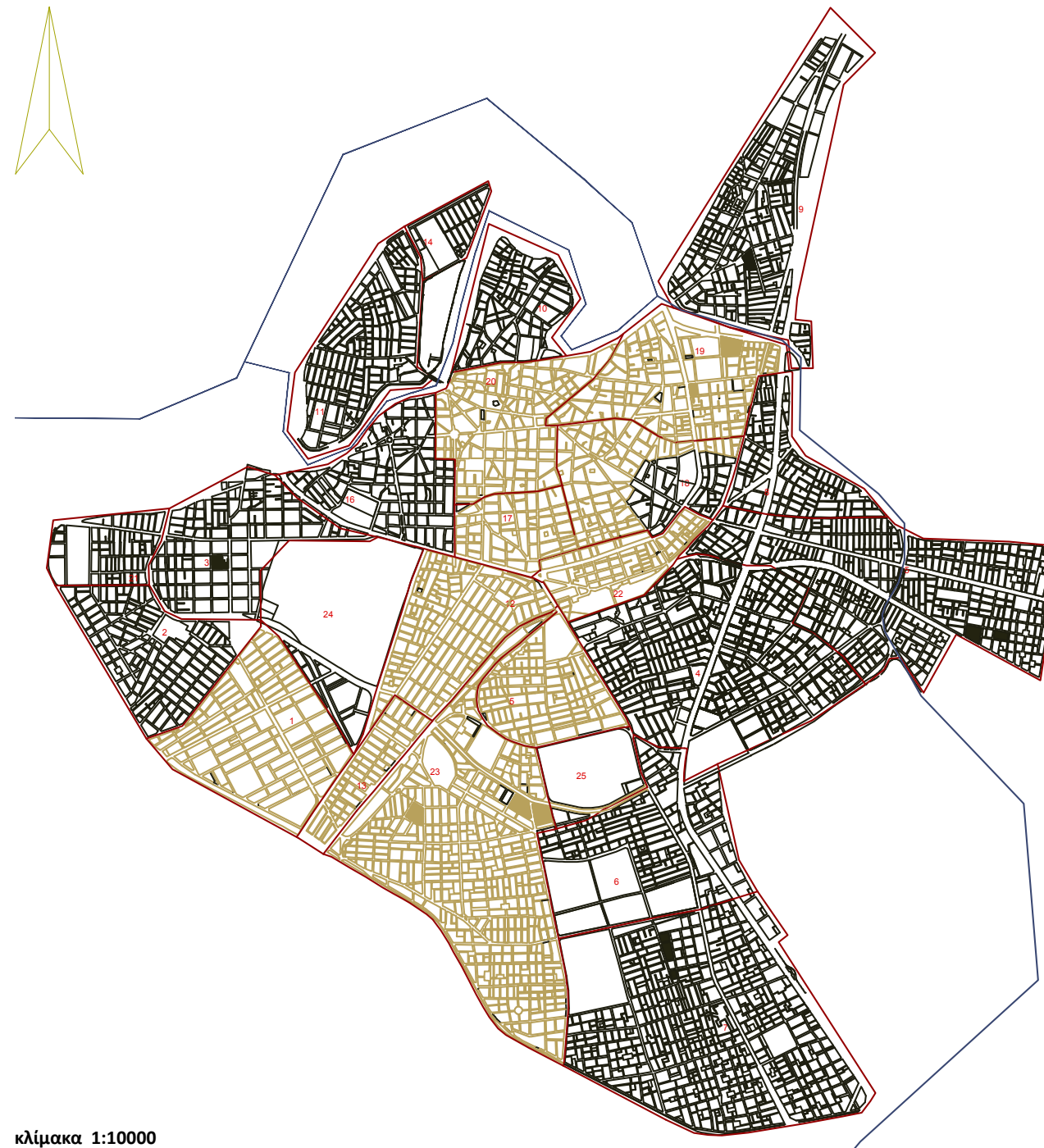
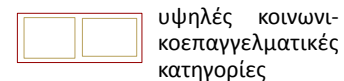
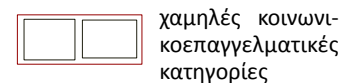
χάρτης 2
κοινωνικοεπαγγελματική
μορφολογία της πόλης της
Λάρισας

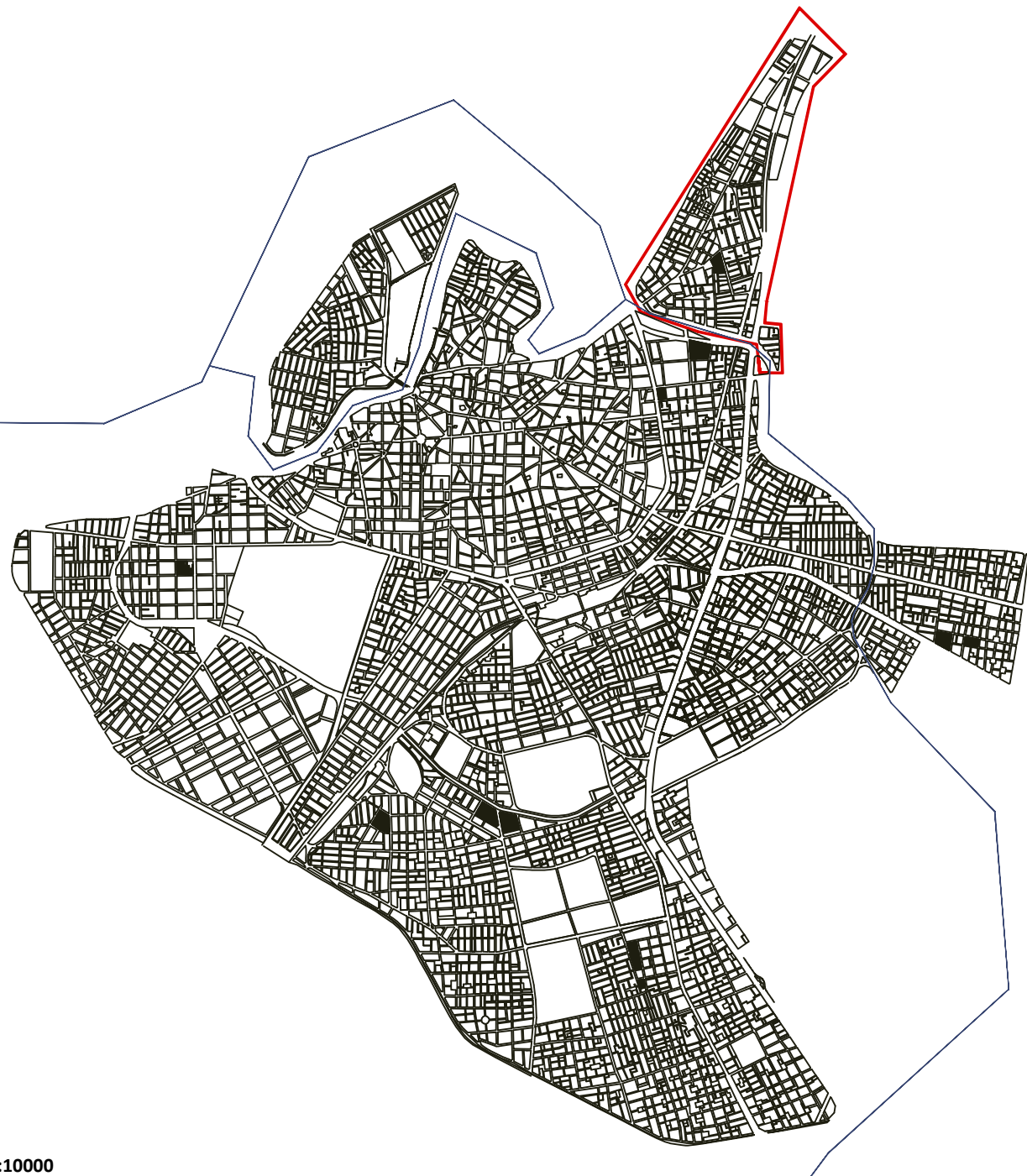
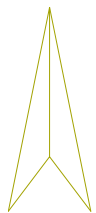
υπόμνημα

Συνοικίες

- 1 Νεάπολη
- 2 Λειβαδάκι
- 3 Φιλιππούπολη
- 4 Χαραυγή
- 5 Ανθούπολη
- 6 Πυροβολικά
- 7 Αβέρωφ
- 8 Λαχανόκηποι
- 9 Νέα Σμύρνη
- 10 Αμπελόκηποι
- 11 Ιπποκράτης
- 12 Νεράιδα
- 13 Ηπειρώτικα
- 14 Παπασταύρου
- 15 Άγιος Γεώργιος
- 16 Άγιος Αθανάσιος
- 17 Άγιος Νικόλαος
- 18 Άγιος Κωνσταντίνος
- 19 Άγιοι Σαράντα
- 20 Άγιος Αχίλλειος
- 21 Άγιος Θωμάς
- 22 Περιοχή Σταθμού
- 23 Νέα Πολιτεία
- 24 Στρατιά
- 25 Στρατόπεδο Μπουγά

κλίμακα 1:10000

χάρτης 3

ένταξη της περιοχής της
Νέας Σμύρνης στην πόλη της
Λάρισας

5.3

περιοχή νέας σμύρνης

5.3.1

γεωγραφικά στοιχεία

Η περιοχή της Νέας Σμύρνης βρίσκεται στη βορειοανατολική πλευρά της πόλης της Λάρισας. Η συνοικία έχει έκταση περίπου 200 στρέμματα και περικυκλώνεται από τις σιδηροδρομικές γραμμές στην ανατολική πλευρά της, την παλιά εθνική οδό Αθηνών- Θεσσαλονίκης και τη δυτική όχθη του Πηνειού ποταμού στα νότιά της.

Η περιοχή κατοίκησης των Ρομά, ονομάζεται «Νταμάρια» και τοποθετείται στο νοτιοανατολικό τμήμα της συνοικίας. Αποτελεί μια από τις πρώτες περιοχές της συνοικίας που κτίστηκαν. Παλαιότερα, τα οικόπεδα που σήμερα κατοικούνται από τους Ρομά, χρησιμοποιούνταν ως λατομεία για την εξόρυξη αμμοχάλικου, έτσι πήρε το όνομά της και η περιοχή. Η χρήση αυτή είχε ως αποτέλεσμα να μετατραπεί ολόκληρη η περιοχή ένα είδος λάκκου (Σωμαράς, 1998).

υπόμνημα

 όριο της συνοικίας
της Νέας Σμύρνης

 κοίτη Πηνειού

5.3.2

ιστορικά στοιχεία

Η συνοικία της Νέας Σμύρνης αποτελεί κυρίως μια συνοικία προσφύγων. Η κοίτη του Πηνειού λειτούργησε ως φυσικό εμπόδιο από την υπόλοιπη πόλη, έτσι η θέση της την κατέστησε ως πρώτο προορισμό των προσφύγων, οι πρώτοι από τους οποίους ξεκίνησαν να εγκαθίστανται περίπου το 1917 (Τσουγιόπουλος, 1981).

Έναν κύριο λόγο για τον οποίο οι πρώτοι Μικρασιάτες πρόσφυγες προτίμησαν τη Λάρισα ως τόπο εγκατάστασής τους, αποτελεί το γεγονός πως τους παραχωρούνταν οικοπέδα ως αντάλλαγμα των οικοπέδων που είχαν αφήσει κατά τη φυγή τους από τη Μικρά Ασία. Αυτά ήταν εκτάσεις που ανήκαν στους Μπέηδες και μετά την αποχώρησή των τελευταίων έμεναν ανεκμετάλλευτες.

Μετά τις πλημμύρες που σημειώθηκαν στον Πηνειό, περίπου το 1934-35, η περιοχή κατακλύστηκε από κατοίκους της συνοικίας Καλύβια⁴, οι οποίοι χάνοντας τις περιουσίες τους, κατέφυγαν στα «Νταμάρια» της Νέας Σμύρνης, ώστε να κτίσουν τις νέες κατοικίες τους.

Οι Ρομά κατέφτασαν στην περιοχή γύρω στο 1940. Η συνοικία επιλέχθηκε από αυτούς κυρίως λόγω των φτηνών οικοπέδων, γη η οποία λόγω της προηγούμενης χρήσης της είχε χάσει αξία, αλλά και λόγω της θέσης της στην πόλη. Την ίδια δεκαετία εμφανίστηκαν δύο νέες ομάδες που κατέφτασαν για να κατοικήσουν την περιοχή. Η πρώτη ήταν κάποιες οικογένειες χωρικών από

⁴ Μικρός οικισμός από Έλληνες αυτόχθονες που δημιουργήθηκε επί Τουρκοκρατίας και ο οποίος βρισκόταν δίπλα στον παλιό ναό της αγίας Μαρίας στο βόρειο τμήμα της Λάρισας, κοντά στη δεξιά κοίτη του Πηνειού ποταμού (Παλιούγκας, 1988).

τα γύρω θεσσαλικά χωριά που ανέπτυξαν τη συνοικία προς το Βορρά (Χρήστος Σωμαράς, 1998) και η δεύτερη οι Πόντιοι πρόσφυγες. Η πολιτεία παραχώρησε στους τελευταίους κάποια δάνεια, ώστε να κτίσουν σπίτια στην περιοχή γύρω από την πλατεία (χάρτης 3).

Η Νέα Σμύρνη, αποτελεί την πλέον πολυπολιτισμική συνοικία της πόλης. Πολλές διαφορετικές ομάδες ανθρώπων, με διαφορετικές κουλτούρες και τρόπο ζωής κατοίκησαν και εξακολουθούν να κατοικούν στην περιοχή, και μέσα από τις κακουχίες τους, τη φτώχεια και τις δυσκολίες συνύπαρξης κατάφεραν να ζουν αρμονικά.

Εικόνα 33 Αναχώρηση Ρομά για μέρος όπου θα βρουν εργασία
Εικόνα 34 Μικρή Ρομ σε κάποια στάση ανάμεσα στις μετακινήσεις

5.3.3

Τρόπος ανάπτυξης του οικισμού των Ρομά της Νέας Σμύρνης

Οι Ρομά της Νέας Σμύρνης συγκεντρώνονται στο νοτιοανατολικό τμήμα της συνοικίας. Στο νότιο τμήμα, όριο αποτελεί η κοίτη διευθέτησης του ποταμού Πηνειού, ενώ στο ανατολικό η ανάπτυξη του οικισμού ανακόπτεται από τη σιδηροδρομική γραμμή Αθηνών- Θεσσαλονίκης.

Κύριο χαρακτηριστικό του οικισμού των Ρομά αποτελεί η άναρχη πολεοδόμηση. Τα οικοπέδα είναι δομημένα στο μεγαλύτερο μέρος τους, καθώς οι ανάγκες για χώρο αυξάνονται. Οι Ρομά φιλοξενούν συγγενείς που δεν είναι εδραιωμένοι κι επίσης υπάρχει έλλειψη χώρου για τις νέες οικογένειες που δημιουργούνται, έτσι αναγκάζονται να εκμεταλλευτούν κάθε τετραγωνικό του οικοπέδου (Λυδάκη, 1997). Ο χαμηλός συντελεστής δόμησης - 1,2, καθώς η συνοικία βρίσκεται ιδιαίτερα κοντά στο στρατιωτικό αεροδρόμιο της πόλης, δεν επιτρέπει να επεκταθεί το κτίσμα σε ύψος. Έτσι, τα μονώροφα συνήθως σπίτια είναι κολλητά το ένα με το άλλο, η πολεοδόμηση άναρχη και η εικόνα αυτή μιας περιοχής που βρίσκεται εκτός σχεδίου πόλης, παρόλο που έχει ενταχθεί ήδη από το 1984-85 (Σωμαράς, 1998). Τα κτίσματα στα οποία διαμένουν οι Ρομά βρίσκονται σε καλή κατάσταση. Αν και οι κατασκευές είναι πρόχειρες, ωστόσο οι παράγκες έχουν αντικατασταθεί και έχουν εξελιχθεί σε βιώσιμα σπίτια.

Το πολεοδομικό σύστημα της γειτονιάς των Ρομά είναι σε ένα μέρος του συνεχές, κυρίως στα σημεία όπου οι ερχόμενοι το 1940 Ρομά, αγόρασαν τα

υπάρχοντα σπίτια των Καλυβιωτών, οι οποίοι μεταφέρθηκαν δυτικά και βόρεια στη συνοικία. Στο υπόλοιπο τμήμα, το ασύστημα είναι άναρχο και δεν μπορεί να χαρακτηριστεί συνεχές.

Ένα ακόμη πολύ σημαντικό στοιχείο όσον αφορά στον οικισμό των Ρομά, είναι η παντελής έλλειψη οργανωμένων ελεύθερων χώρων, πάρκων και πλατειών. Ολόκληρη η γειτονιά είναι δομημένη, οι δρόμοι είναι στενοί και κακοφτιαγμένοι και σε πολλές περιπτώσεις δεν είναι ασφαλτοστρωμένοι.

Το παράδοξο με αυτήν την κατάσταση που επικρατεί στον οικισμό είναι ότι ο τρόπος ζωής των Ρομά δε συνάδει με τον τρόπο που είναι αναπτυγμένος ο οικισμός τους. Οι καθημερινές λειτουργίες των Ρομά, κοινές λειτουργίες με όλων των κοινωνιών- απασχόληση, ύπνος, εστίαση, αναψυχή- αναπτύσσονται κυρίως στην ύπαιθρο (Καραθανάση, 2000). Με κάθε ευκαιρία, προσπαθούν να επεκτείνουν προς τα έξω τον κλειστό χώρο του κελύφους στο οποίο διαμένουν. Γι αυτούς, το δικό μας «μέσα» είναι το «έξω». Δηλαδή, ο φυσικός τους χώρος, ο χώρος όπου νιώθουν άνετα και προσπαθούν να βρискονται είναι ο υπαίθριος. Έτσι, η έλλειψη οργανωμένων ελεύθερων χώρων και η μεγάλη δόμηση του οικοπέδου που τους ανήκει, έρχονται σε αντίθεση με τον τρόπο ζωής τους. Ωστόσο, προσπαθούν πάντα να βρουν διεξόδους από την καθημερινότητα που κατά κάποιο τρόπο τους έχει επιβληθεί. Έτσι, οι νοικοκυρές πλένουν τα χαλιά τους στις λακκούβες των δρόμων, οι δρόμοι σφύζουν από γυναίκες που συναντώνται για να πουν τα νέα τους, γιορτές και γλέντια στήνονται στις αυλές.

Εικόνες 35, 36
Μικροί Ρομά διασχίζουν τον οικισμό εδραιωποίησής τους

5.3.4

Τρόπος ανάπτυξης του οικισμού των «μπαλαμών»

Ο οικισμός των «μπαλαμών»⁵ που περικυκλώνει την περιοχή όπου είναι εδραιωμένοι ο Ρομά, θα μπορούσε να χωριστεί σε τρία τμήματα.

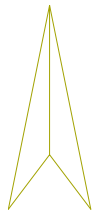
Το πρώτο τμήμα περιβάλλουν οι οδοί Πλάτωνος, Σωκράτους και Μιλτιάδου (χάρτης 4). Η περιοχή αυτή ήταν η πρώτη που πολεοδομήθηκε στη συνοικία, καθώς εκεί εγκαταστάθηκαν οι πρώτοι πρόσφυγες που κατέφτασαν το 1917. Η πολεοδόμηση είναι άριστη, οι δρόμοι ευρύχωροι, οι κατοικίες διώροφες συνήθως- λόγω του χαμηλού συντελεστή δόμησης-και σε ιδιαίτερα καλή κατάσταση, με κήπους και αυλές (Σωμαράς, 1998).

Η δεύτερη περιοχή περικλείεται στις οδούς Πλάτωνος, Προμηθέως, Βομβηίδος και Ειρήνης (χάρτης 5). Αυτή η ζώνη αποτελείται επίσης από κατοικίες σε πολύ καλή κατάσταση, πολλές από τις οποίες είναι νεόκτιστες, οι δρόμοι όμως είναι ιδιαίτερα στενοί. Πλησιάζοντας προς τον οικισμό των Ρομά, παρατηρείται ότι οι κατοικίες δεν είναι σε τόσο καλή κατάσταση.

⁵ Τους Έλληνες οι τσιγγάνοι τους αποκαλούν Balame και Gadze (Balamó ο Έλληνας και Balame οι Έλληνες). Η λέξη Gadzó (πληθ. Gadze) δηλώνει ουσιαστικά το άλλο φύλο, τον μη Τσιγγάνο. (Δι.κα.δι.-Rom, 2006)

Η τρίτη περιοχή τοποθετείται βορειοανατολικά του οικισμού των Ρομά (χάρτης 6). Το τμήμα αυτό παρουσιάζει μεγάλη ανομοιογένεια και θα μπορούσε να αποτελεί το «σβήσιμο» του κάθε τμήματος που την περιβάλλει. Στο βόρειο και δυτικό τμήμα υπάρχει μια σχετικά οργανωμένη δόμηση, σύμφωνα με την κατάσταση της περιοχής με την οποία συνορεύει. Στο νότιο και ανατολικό τμήμα, τείνει να υπάρχει άναρχη δόμηση, οι κατοικίες δε βρίσκονται σε ιδιαίτερα καλή κατάσταση και οι δρόμοι είναι στενοί. Η ποιότητα ζωής ομοιάζει με αυτή στην περιοχή των Ρομά (Σωμαράς, 1998).

Η υπόλοιπη συνοικία της Νέας Σμύρνης παρουσιάζει κοινά χαρακτηριστικά με το πρώτο τμήμα που αναλύθηκε. Οι κατοικίες βρίσκονται σε καλή κατάσταση, ανάλογα πάντα με την κοινωνικοεπαγγελματική κατηγορία και συνεπώς την οικονομική κατάσταση στην οποία ανήκουν οι κάτοικοι της περιοχής. Στο βόρειο τμήμα της συνοικίας – στην οδό Σωκράτους- αναπτύσσεται υπερτοπικό εμπόριο, όπως επίσης και βιοτεχνία.

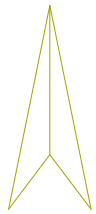

χάρτης 4
πρώτη περιοχή κατοικίας
στη Νέα Σμύρνη

υπόμνημα

- περιοχή κατοίκησης μπαλαμών
- περιοχή κατοίκησης Ρομά
- σιδηροδρομική γραμμή
- οικοδομικά τετράγωνα περιοχής ανάλυσης

κλίμακα 1:5000

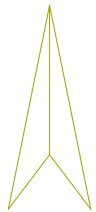

χάρτης 5
δεύτερη περιοχή κατοικίας
στη Νέα Σμύρνη

υπόμνημα

- περιοχή κατοίκησης μπαλαμών
- περιοχή κατοίκησης Ρομά
- σιδηροδρομική γραμμή
- οικοδομικά τετράγωνα περιοχής ανάλυσης

κλίμακα 1:5000

χάρτης 6
τρίτη περιοχή κατοικίας στη
Νέα Σμύρνη

υπόμνημα

- περιοχή κατοίκησης μπαλαμών
- περιοχή κατοίκησης Ρομά
- σιδηροδρομική γραμμή
- οικοδομικά τετράγωνα περιοχής ανάλυσης

κλίμακα 1:5000

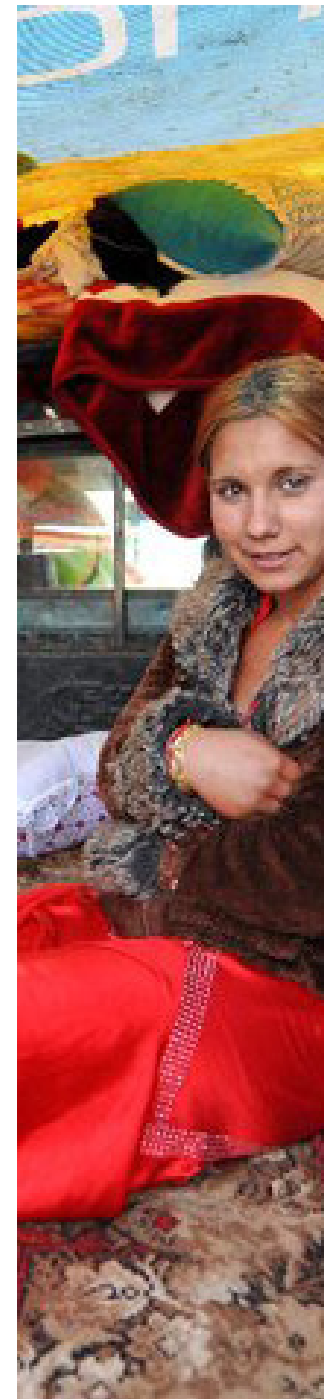
5.3.5

Χωρική έκφραση της κοινωνικής περιθωριοποίησης στη Νέα Σμύρνη

Μελετώντας τις περιοχές που αναλύσαμε, μπορούμε να πούμε πως υπάρχει μεγάλη διαφορά στην ποιότητα ζωής των Ρομά συγκριτικά με αυτή των «μπαλαμών» της Νέας Σμύρνης.

Κατ' αρχήν, πρέπει να τονίσουμε ότι ανεξάρτητα από την κατάσταση των κατοικιών, ένα πολύ σημαντικό πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι Ρομά είναι η ηχορύπανση από τη σιδηροδρομική σύνδεση Αθηνών-Θεσσαλονίκης που εφάπτεται στον οικισμό τους. Όλη η συνοικία αντιμετωπίζει το πρόβλημα του θορύβου από την απογείωση των αεροπλάνων, λόγω του στρατιωτικού αεροδρομίου, αλλά σε γενικές γραμμές, η ζωή στη Νέα Σμύρνη χαρακτηρίζεται από ηρεμία. Η κίνηση είναι ιδιαίτερα έντονη στην οδό Σωκράτους, η οποία αποτελεί υπερτοπική οδική αρτηρία, αλλά επί του μεγαλύτερου τμήματος της συγκεκριμένης οδού δεν αναπτύσσεται κατοικία.

Σχετικά με την κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι κατοικίες, παρατηρείται ότι στο μεγαλύτερο μέρος τους οι κατοικίες των Ρομά βρίσκονται σε άσχημη κατάσταση, όπως επίσης και έχουν χαμηλή κατασκευαστική ποιότητα. Αντίθετα, οι κατοικίες των «μπαλαμών», παρά το μέτριο κοινωνικοεπαγγελματικό επίπεδο στο οποίο βρίσκονται (Μαλούτας, Σωμαράς, 1997), προσφέρουν αρκετά καλύτερη ποιότητα ζωής, καθώς έχουν τους δικούς τους υπαίθριους χώρους κι είναι

περισσότερο αναβαθμισμένες κατασκευαστικά κι αισθητικά.

Ένα πολύ σημαντικό στοιχείο αποτελεί το γεγονός ότι κατά μήκος της οδού Ειρήνης, όπου τελειώνει η κατοικία των Ρομά, οι τελευταίοι έχουν κτίσει διώροφα σπίτια, ιδιαίτερα περιποιημένα, που σε σύγκριση με τις κατοικίες τους στο εσωτερικό του οικισμού προκαλούν εντύπωση. Η κατάσταση αυτή θα μπορούσε να εξηγηθεί με δύο τρόπους (Σωμαράς, 1998). Ο πρώτος είναι ότι οι Ρομά προσπαθούν να «δείξουν» με την προσεγμένη εμφάνιση των κατοικιών τους ότι δεν ανήκουν πια στο στερεότυπο του τσιγγάνου που η κοινωνία έχει για αυτούς, ανεβαίνοντας μέσω της οικίας τους κοινωνικό επίπεδο. Έτσι, προσπαθούν με τα διώροφα κτίσματά τους να κρύψουν την πραγματική κατάσταση και τα προβλήματα του οικισμού. Αυτή η εξήγηση δεν μπορεί να θεωρηθεί απόλυτα ορθή, αλλά σίγουρα η ύπαρξη αυτών των κατοικιών αποτελεί σημαντικό στοιχείο για μια τέτοια σκέψη (Λυδάκη, 1997). Η δεύτερη υπόθεση που μπορεί να γίνει είναι ότι οι οικίες αυτές κτίστηκαν ώστε να αποτελούν ένα συνεχές τείχος που ορίζει την περιοχή των Ρομά, τους «προστατεύει» και αποκλείει τον «μπαλαμό» από το να εισέλθει (Σωμαράς, 1998).

Σε συνέχεια με την παραπάνω παρατήρηση, οφείλουμε να αναφερθούμε στη δυσκολία πρόσβασης στην περιοχή του οικισμού της ομάδας των Ρομ (χάρτης 7). Η πρόσβαση στην περιοχή μπορεί να γίνει μόνο από την οδό Ειρήνης, δηλαδή από τη δυτική πλευρά του οικισμού. Από τις υπόλοιπες πλευρές, ο οικισμός είναι αποκλεισμένος. Στην ανατολική πλευρά υπάρχει η σιδηροδρομική γραμμή, στα νότια το ανάχωμα διευθέτησης της κοίτης του Πηνειού. Στη βόρεια πλευρά, το συγκρότημα των σχολείων σε συνδυασμό με τη συνεχή δόμηση διώροφων κτιρίων στην οδό Πλάτωνος και τις χρήσεις εκτός της κατοικίας, δημιουργούν ένα τεχνητό «όριο» που δεν επιτρέπει την πρόσβαση (Σωμαράς, 1998). Εντυπωσιακό κατά την περιήγηση στην περιοχή είναι το γεγονός ότι αν βρίσκεται κάποιος στην περιοχή κατοικίας των «μπαλαμών» και περπατήσει στους κεντρικούς δρόμους της περιοχής, δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση να αντιληφθεί πού βρίσκεται ο οικισμός των Ρομά και να τον προσεγγίσει αν δεν κινείται στοχευμένα προς τα εκεί!

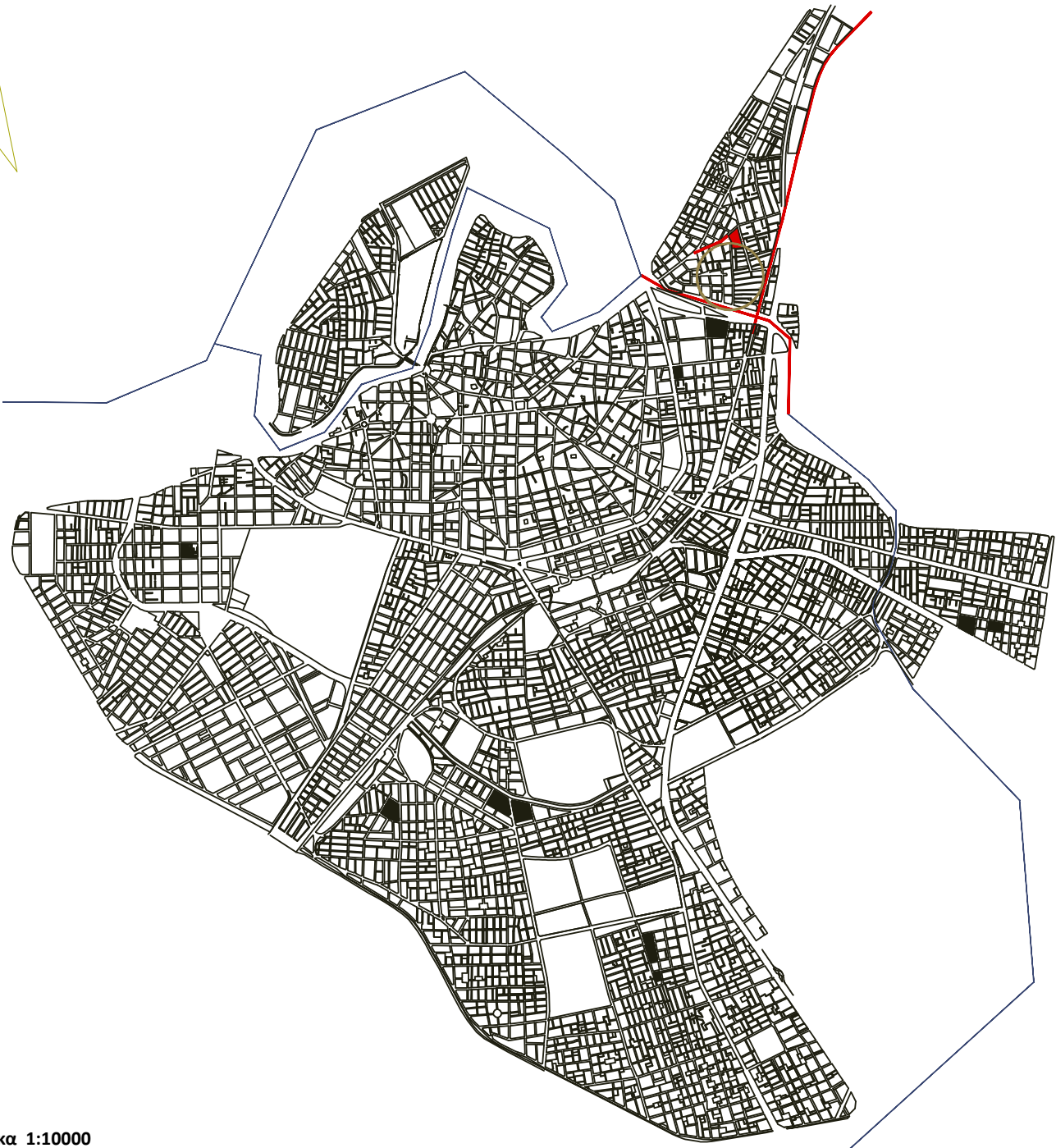
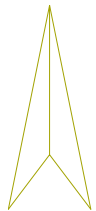
Εικόνες 37, 38 Γυναίκες με όλη τους την πραγματικότητα στο γνωστά ημιφορτηγά

Επιπρόσθετα, έχει παρατηρηθεί πως οι κάτοικοι της Νέας Σμύρνης αποκλείουν τους Ρομά τόσο με τη συμπεριφορά, όσο και γεωγραφικά, προσπαθώντας να αποδείξουν πως η συνοικία δεν είναι υποβαθμισμένη εξ' αιτίας των «γύφτων» (Σωμαράς, 1998). Αυτό μπορεί να εξηγηθεί ως προσπάθεια μετατόπισης της πίεσης που δέχονται από τα υψηλότερα κοινωνικοεπαγγελματικά στρώματα σε αυτή την κοινωνική ομάδα, προκειμένου να μη νιώθουν το τελευταίο επίπεδο της κοινωνικής κλίμακας (Λυδάκη, 1997).

Απ' όλη την ανάλυση που προηγήθηκε, παρατηρούμε πως **ο οικισμός των Ρομά αποτελεί μια περιθωριοποιημένη ζώνη κατοικίας**. Η κοινωνική περιθωριοποίηση που βιώνουν οι Ρομά εκφράζεται στο χώρο της Νέας Σμύρνης με τους τρόπους που προαναφέραμε. Παρόλο που από όλα τα στοιχεία καταλήγουμε στο συλλογισμό πως η περιοχή αποτελεί γκέτο, ωστόσο λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι οι Ρομά κυκλοφορούν σε όλη τη συνοικία και έχουν εμπορικές κυρίως συναλλαγές με τους «μπαλαμούς», οδηγούμαστε στο συμπέρασμα πως πρόκειται απλά για μια περιθωριοποιημένη ζώνη.

Εικόνα 39 Μικροί Ρομά “διασκεδάζουν” σε σπίτι με κακές συνθήκες διαβίωσης

χάρτης 7
Δυσκολία πρόσβασης στην
περιοχή κατοίκησης των
Ρομά

υπόμνημα

- εμπόδια πρόσβασης στον οικισμό των Ρομά
- κοίτη Πηνειού

κλίμακα 1:10000

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

συμπεράσματα-προοπτικές

6.1

προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Ρομά

Στο προηγούμενο κεφάλαιο έγινε μια προσπάθεια ανάλυσης του οικισμού των εδραιωμένων Ρομά της Νέας Σμύρνης Λάρισας. Μετά από παρατήρηση του τρόπου ζωής τους και του τρόπου ανάπτυξης του οικισμού τους, αντιλαμβανόμαστε πως αποτελούν μια ομάδα η οποία είναι κοινωνικά περιθωριοποιημένη και αντιμετωπίζει σημαντικά προβλήματα.

Το μεγαλύτερο πρόβλημα είναι η χαμηλή ποιότητα ζωής στον οικισμό, η οποία προκαλείται λόγω της κακής κατάστασης των κατοικιών και των δρόμων της περιοχής, της έλλειψης υποδομών και οργανωμένων κοινόχρηστων χώρων. Επιπρόσθετα, ο τρόπος ζωής τους, όπως έχει αναλυθεί, έρχεται σε αντίθεση με την κατάσταση που επικρατεί. Οι Ρομά ζουν τη ζωή τους στην ύπαιθρο και η πυκνή πολεοδόμηση χωρίς ελεύθερους χώρους, τους επιβάλλει μια διαφορετική κατάσταση που δεν επιθυμούν. Σίγουρα, οι συνθήκες είναι πολύ καλύτερες από αυτές που αντιμετωπίζουν οι σκηνίτες και οι νομάδες Ρομά, αλλά εξακολουθούν να είναι χαμηλότερου επιπέδου από των υπόλοιπων κατοίκων της Νέας Σμύρνης, στοιχείο που μας αποκαλύπτει πολλά και σχετικά με τον τρόπο που αντιμετωπίζουν οι τελευταίοι την ομάδα των Ρομά.

Στη συνέχεια, πρέπει να αναφερθεί η κακή οικονομική κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι περισσότεροι από την ομάδα των Ρομά. Όπως προαναφέρθηκε, οι Ρομά δεν προσπαθούν να κάνουν περιουσία, αλλά να βγάλουν τα προς το ζην (Λυδάκη, 1997). Συνήθως, εργάζονται μόνο οι άντρες, αλλά οι οικογένειες λαμβάνουν επιδόματα από τους δημόσιους φορείς και συνεπώς βελτιώνουν ως ένα βαθμό το βιοτικό τους επίπεδο. Οι ίδιοι υποστηρίζουν πως όλα τα προβλήματά τους οφείλονται στην έλλειψη οικονομικής άνεσης.

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Ρομά επηρεάζουν τη συμπεριφορά τους προς τους συμπολίτες τους και τον κρατικό μηχανισμό, όπως επίσης και το αντίστροφο, οπότε δημιουργείται ένας συνεχής φαύλος κύκλος.

Πολύ συχνά η ομάδα αυτή χαρακτηρίζεται από εσωστρέφεια και δεν επιτρέπει στον «ξένο», στον «μπαλαμό» να παρεισφρήσει στη ζωή της. Η συμπεριφορά αυτή διαιωνίζει τα προβλήματα, αφού δεν υπάρχει διάθεση ώστε να λυθούν. Έπειτα, η προαναφερθείσα συμπεριφορά συνοδεύεται από *καχυποψία και αμφισβήτηση* (Σωμαράς Χρήστος, 1998, σελ. 57) απέναντι σε ο,τιδήποτε τους προταθεί. Με καλές προθέσεις ή όχι, αμφισβητείται και συνήθως απορρίπτεται, γεγονός που αποτελεί το τελικό στάδιο έκφρασης αυτής της καχυποψίας που τους διακατέχει. Έτσι, οι Ρομά καταλήγουν σε έναν παρασιτικό τρόπο ζωής, αφού ναι μεν έχουν την ανάγκη της περιρρέουσας κοινωνίας, από την άλλη δε ο «αντίστροφος ρατσισμός»- δηλαδή από αυτούς προς τους συμπολίτες τους, τους οδηγεί στην απόρριψη των τελευταίων.

Εικόνα 41 Εικόνα της καθημερινότητας που μας δίνει ένα στοιχείο για την ποιότητα ζωής των Ρομά

6.2

αντιμετώπιση των Ρομά από τους συμπολίτες τους

Οι συμπολίτες των Ρομά εμφανίζουν συνήθως δύο τύπους συμπεριφοράς απέναντι στους τελευταίους.

Ο πρώτος τύπος είναι υπό την πεποίθηση ότι οι Ρομά δεν μπορούν να αλλάξουν. Ο τύπος αυτός συμπεριφοράς υιοθετείται κυρίως από ανθρώπους που έχουν αντιμετωπίσει κάποιου είδους πρόβλημα με την ομάδα των Ρομά. Η αντιμετώπιση αυτή εμπεριέχει ρατσιστικά στοιχεία και τους «κοιτάζει» με τη στερεοτυπική αντίληψη.

Ο δεύτερος τύπος συμπεριφοράς ακολουθεί την ελευθεριακή αντίληψη ότι οι Ρομά είναι διαφορετικοί πολιτισμικά και επιθυμούν να κρατήσουν τα ρομαντικά στοιχεία που τους διαφοροποιούν, τα ήθη και τον τρόπο ζωής. Συνήθως, η συμπεριφορά αυτή υιοθετείται από ανθρώπους που δεν έχουν πολλές επαφές με τη συγκεκριμένη ομάδα και δεν έχει χρειαστεί να αναπτύξουν μηχανισμούς «άμυνας» απέναντι στη διαφορετικότητα.

(Λεπενιώτης, 1998)

Οι κάτοικοι της Νέας Σμύρνης που είναι σε άμεση επαφή με τους Ρομά της Λάρισας, χαρακτηρίζονται συνήθως από τον πρώτο τύπο συμπεριφοράς. Δεν

είναι απαραίτητα ρατσιστές, ούτε τόσο απογοητευμένοι από τη συγκεκριμένη ομάδα. Βλέποντας όμως όλα αυτά τα χρόνια τον οικισμό των Ρομά να παραμένει υποβαθμισμένος, θεωρούν πως ευθύνονται μόνο οι Ρομά γι' αυτόν και ο τρόπος ζωής τους. Έτσι, όπως αναλύσαμε στο κεφάλαιο 5.3.5, αντιμετωπίζονται μέσω της συμπεριφοράς και μέσω του χώρου ως μια ομάδα που υποβαθμίζει τη συνοικία της Νέας Σμύρνης.

Οι υπόλοιποι κάτοικοι της Λάρισας αντιμετωπίζουν τους Ρομά, βάσει προσωπικής εκτίμησης, μάλλον με το δεύτερο τρόπο, καθώς οι συγκεκριμένη εδραιωμένη ομάδα δεν προκαλεί προβλήματα και δε διαταράσσει τη γενικότερη εικόνα της πόλης.

Εικόνες 42, 43 Γυναίκα στην εργασία της

6.3

η «επίσημη» πολιτική φορέων

Οι φορείς που ασχολούνται με την ομάδα των Ρομά δραστηριοποιούνται σε τρεις τομείς, την υγεία και την πρόνοια, την εκπαίδευση και την απασχόληση.

Σχετικά με την υγεία και την πρόνοια, από σχετικές μελέτες (Σωμαράς, 1998) παρατηρείται πως η αντιμετώπιση των προβλημάτων των Ρομά περιορίζεται στον εμβολιασμό και στην παροχή βασικών επιδομάτων, που λαμβάνουν βάσει πληρότητας των προϋποθέσεων. Η επιφυλακτικότητα της ομάδας των Ρομά, όπως αυτή αναλύθηκε στο κεφάλαιο 6.1, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι το κράτος επαναπαύεται με την κατάσταση με την παροχή επιδομάτων, καθώς με πολύ μικρό κόστος και χωρίς την ουσιαστική ενασχόληση με τα πραγματικά προβλήματα, διαιωνίζεται αυτή την κατάσταση.

Σχετικά με την απασχόληση, οι Ρομά, όπως αναφέρθηκε στο κεφάλαιο 4.3, μετά την έντονη βιομηχανοποίηση των παραδοσιακών επαγγελμάτων τους, ασκούν κυρίως τα επαγγέλματα του πλανόδιου μικροπωλητή και του εργάτη γης. Οι φορείς παρέχουν, με την κατάθεση των απαραίτητων δικαιολογητικών άδειες για την άσκηση του πρώτου επαγγέλματος, ενώ με το επίπεδο εκπαίδευσης της ομάδας αυτής και τα προσόντα που έχουν, το κράτος δε δύναται να τους προσφέρει μια διαφορετική θέση εργασίας με καλύτερες απολαβές. Οι ίδιοι δεν προσπαθούν να βρουν κάποια διαφορετική θέση εργασίας, καθώς το γεγονός ότι βρίσκουν μόνοι τους εργασίες, καθώς και η προκατάληψη και η αδυναμία

εμπιστοσύνης στο σύστημα δεν τους ωθούν καν να κινηθούν προς αυτή την κατεύθυνση.

Τέλος, σχετικά με την εκπαίδευση, η κατάσταση είναι αρκετά περίπλοκη. Το επίπεδο εκπαίδευσης των Ρομά είναι ιδιαίτερα χαμηλό και η ομιλούμενη γλώσσα, δυσκολεύουν ακόμη περισσότερο την ένταξή τους. Ο μηχανισμός του σχολείου σχετικά με την αντιμετώπιση των παιδιών είναι, είτε η παροχή του απολυτηρίου (δημοτικού) χωρίς να έχουν τις απαραίτητες γνώσεις (λειτουργικός αναλφαβητισμός), είτε η διαγραφή τους από το σχολείο δύο χρόνια μετά από τη μη σωστή παρακολούθησή του (κυρίως λόγω μετακινήσεων των γονέων για εργασία) (Σωμαράς, 1998). Σχετικά με τους ενήλικες Ρομά, υπάρχουν κάποια κέντρα κατάρτισης που οργανώνουν σεμινάρια πάνω στην επιμόρφωση τους. Αυτά μπορεί να είναι είτε σεμινάρια για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, είτε για την εκμάθηση κάποιας λαϊκής τέχνης. Συνήθως, οι Ρομά δεν παίρνουν μέρος σε αυτά, καθώς δεν έχουν κάποιο άμεσο οικονομικό όφελος. Το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης επηρεάζει τη συγκεκριμένη ομάδα τόσο στην καθημερινότητά της, μέσω της δυσκολίας εύρεσης εργασίας, όσο και στο συνολικό τρόπο σκέψης της.

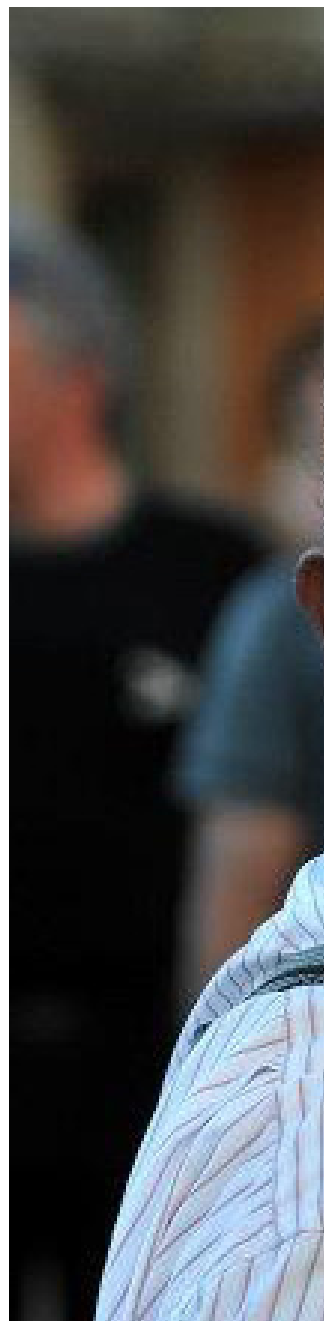
Εικόνα 44 Κατεδαφισμένος καταυλισμός Ρομά από το κράτος (Ασπρόπυργος)

6.4

προοπτικές βελτίωσης της υπάρχουσας κατάστασης

Διερευνώντας την ομάδα των Ρομά, και την κοινωνική περιθωριοποίηση που υφίστανται, αντιλαμβανόμαστε τη συνθετότητα των προβλημάτων τους και την άμεση ανάγκη για αντιμετώπισή τους. Ο κοινωνικός αποκλεισμός τους εκφράζεται και στο χώρο, δημιουργώντας ένα «θύλακα» κατοικίας με διαφορετικά χαρακτηριστικά από των υπόλοιπων κατοίκων της Λάρισας.

Συμπερασματικά, για να επιτευχθεί η αντιμετώπιση των προβλημάτων που προκύπτουν από την κοινωνική περιθωριοποίηση που βιώνουν οι Ρομ, των αιτιών και των επιπτώσεών της, πρέπει να αλλάξει ο τρόπος που το κράτος και η αρμόδιοι φορείς αντιμετωπίζουν αυτή την «ιδιαιτέρη» ομάδα. Το μεγαλύτερο πρόβλημα είναι η προσπάθεια επίλυσης του προβλήματος μονομερώς από την πλευρά της πολιτείας και χωρίς τη συμμετοχή των περιθωριοποιημένων Ρομ. Πρέπει να εγκαταλειφθεί η άποψη της αφομοίωσης- ενσωμάτωσης και της ένταξης (Σωμαράς, 1998, σελ.157). **Οφείλει ο τρόπος ζωής τους να είναι δική τους επιλογή.** Η πολιτική που χρειάζεται να ακολουθηθεί είναι αυτή της αρμονικής συμβίωσης. Παρέχοντας η πολιτεία στους Ρομ τη μόρφωση, τις υποδομές και τις ευκαιρίες που προσφέρει σε όλες τις κοινωνικές ομάδες, τότε αυτοί θα βελτιώσουν την ποιότητα ζωής τους και θα βρουν τον τρόπο να ενταχθούν στο υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο, δεχόμενοι τη διαφορετικότητα του και προσαρμόζοντας τον τρόπο ζωής τους.

Εικόνες 45, 46 Ρομά εν ώρα εργασίας..

Βιβλιογραφία-πηγές

βιβλία

Αζίζη- Καλαντζή Α., Ζώνιου- Σιδέρη Α., Βλάχου Α., 1996, **Προκαταλήψεις και στερεότυπα- δημιουργία και αντιμετώπιση**, Αθήνα, ΓΓΛΕ

Αξενίδης Θεόδωρος, 1949, **Η Πελασγίς Λάρισα και η αρχαία Θεσσαλία**, Αθήνα

Βρυχέα Α., 2003, **Κατοίκηση και Κατοικία**, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα

Βρυχέα Α., Λωράν Κ., 1993, **Συμμετοχικός σχεδιασμός**, Αθήνα, Εκδόσεις ΕΜΠ

Γιαλούρη Άννα, 2008, **Παλιохριστιανική και Βυζαντινή Λάρισα**, Δήμος Λαρισαίων, «ΛΑΡΙΣΑ 8000 χρόνια νεότητας»

Γιαννακόπουλος Τ., 1981, **Οι γύφτοι και το Δημοτικό μας τραγούδι**, Αθήνα, Θουκυδίδης

Γκότοβος Α., 1996, **Ρατσισμός: κοινωνικές, ψυχολογικές και παιδαγωγικές όψεις μιας ιδεολογίας και μιας πρακτικής**, Αθήνα, ΓΓΛΕ

ΔΙ.ΚΑ.ΔΙ- ROM, 2006, **Για την ανίχνευση των εκπαιδευτικών αναγκών των ευάλωτων πληθυσμιακών ομάδων των Ρομά**, Αθήνα

Εθνική επιτροπή για τα δικαιώματα του ανθρώπου, 2001, **Η κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα**, Αθήνα

ΕΚΚΕ, 1996, **Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα, Κύρια Θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής**, έκθεση για το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, Αθήνα

Έξαρχος Γιώργος, 1996, **Αυτοί είναι οι τσιγγάνοι**, Ιστορία-Γλώσσα-Λαογραφία-Πολιτισμός, Γαβριηλίδης

Ζδάνης Ν., 1992, **Η Λάρισα κατά τον Ornstein αμέσως μετά την απελευθέρωσή της από τους Τούρκους**, Πρακτικά του 1ου συνεδρίου Λαρισαϊκών σπουδών, Λάρισα, ΠΟΔΛ-ΟΦΘΙ

ΚΕΚΜΟΚΟΠ, 1998, **Κοινωνικός Αποκλεισμός: η ελληνική εμπειρία**, Αθήνα, Gutenberg

Κηπουρός Χ., 2006, **Ρομά, Τσιγγάνοι, Γύφτοι, Κατσιβελοί**

Καραθανάση Έφη, 2000, **Το κατοικείν των τσιγγάνων, ο βιο-χώρος και κοινωνιο-χώρος των Τσιγγάνων**, Αθήνα, Gutenberg

Καραντινός Δ., Κονιόρδος Μ., Τίνιος Π., 1990, **Πρώτη Εθνική Έκθεση, Παρατηρητήριο πολιτικών καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού**, Αθήνα, ΥΠΕΣ,ΕΚΚΕ

Κατσαδήμα Έφη, Νέγρη Αθηνά, Παλαμά Χρυσάνθη, **Εκπαιδευτική και κοινωνική πραγματικότητα: μέτωπα διαπραγμάτευσης και δράσης στους νομούς Ιωαννίνων, Άρτας και Πρέβεζας**

Λουλέ Ε., Θεοδωράκη Ν., 1991, **Εμείς οι Τσιγγάνοι**, Αθήνα, Καραμπερόπουλος

Λυδάκη Άννα, 1997, **Μπαλαμέ και Ρομά. Οι τσιγγάνοι των Άνω Λιοσίων**, Καστανιώτης

Liegeois J.-P., 1976, *Mutation tsigane*, Bruxelles, Complex

Liegeois J.-P., 1983, *tsiganes*, Pariw, Maspero

Μπούσδρας Δ., 1951, **Η απελευθέρωση των Σκλάβων Αγροτών**, Αθήνα

Νομαρχιακή Επιτροπή Λαϊκής Επιμόρφωσης Λάρισας, 2005, **Διερεύνηση των αναγκών των Τσιγγάνων του Τυρνάβου**, Λάρισα

Ντούσας Δ., 1997, Rom και φυλετικές διακρίσεις, Αθήνα, Gutenberg

Παλιούγκας Θεόδωρος, 2007, **Η Λάρισα κατά την Τουρκοκρατία (1423-1881)**, Λάρισα, Εκδόσεις Μάτι

Παπαβασιλείου Χριστίνα, Παπαθωμά Παρασκευή, 2008, προπτυχιακή εργασία: **Ο κοινωνικός αποκλεισμός μέσα από το παράδειγμα των τσιγγάνων**, Αρχιτεκτονική Σχολή Ε.Μ.Π.

Πολέζε Χριστίνα, 2007, **Η Λάρισα των περιηγητών από τον 16ο έως τις αρχές του 20ού αιώνα, Ιστορικά Θεσσαλίας**

Πολύζος Ι., Βλαστός Θ., Καραθανάση Ε., Τερζοπούλου Μ., Τούντα Φ., 1998, **Ερευνητικό Πρόγραμμα: Το φαινόμενο της περιθωριοποίησης των μειονοτήτων στο Λεκανοπέδιο Αττικής: η ιδιαιτερότητα των τσιγγάνων στον αστικό χώρο**, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Πολύζος Ι., Γεωργακόπουλος Νίκος, Γκόλιας Ιωάννης, Καλαντζοπούλου Μαρία, Μάργαρης Διονύσης, Μαυρίδου Μαρία, Μπαχαροπούλου Άννα, Πατρίκιος Γιώργος, Πολίτης Γιώργος, Τροβά Βάσω, Φέρτης Δημήτρης, 2000, **Ερευνητικό πρόγραμμα: Διερεύνηση Πολεοδομικών- Κοινωνικών παραμέτρων στο Δήμο Αχαρνών**, Αθήνα

ROM- Δ.Ι.ΣΥΜ.Ε, **Ρομά Τσιγγάνοι: Ζώντας στις Παρυφές του κοινωνικού αποκλεισμού**, Αθήνα

Σωμαράς Χρήστος, Μαλούτας Θωμάς, 1997, **Η κοινωνική διαίρεση στη Λάρισα: κοινωνικοεπαγγελματική μορφολογία του τόπου κατοικίας**, Βόλος, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας, Gutenberg

Τερζοπούλου Μιράντα, Μυρτώ Γεωργίου-Νίλσεν, Γιάννης Γεωργίου, 1996, **Οι τσιγγάνοι στην Ελλάδα. Ιστορία-Πολιτισμός**, Υπουργείο Πολιτισμού, Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης, Αθήνα

Τσακίρης Δημήτριος, 2004, **Πολιτική Ευρωπαϊκών κρατών και Τσιγγάνοι-Rom**,

για ιστορική επισκόπηση, Ιωάννινα

Τσουγιόπουλος Γ., 1981, **Το ελληνικό αστικό κέντρο, η περίπτωση της Λάρισας**, Αθήνα, ΕΚΚΕ

Φαρμακίδης Ε., 1926, **Λάρισα: από των μυθολογικών χρόνων μέχρι της προσαρτήσεως αυτής εις την Ελλάδα(1881):τοπογραφική και ιστορική μελέτη**.

Fox R., 1972, **L' anthropologie de la parente**, Paris, Gallimard

Fraser Angus, 1997, **Οι Τσιγγάνοι**, Αθήνα, Οδυσσέας

Μεταπτυχιακές εργασίες- διαλέξεις- διπλωματικές

Βαγιάννη Ολυμπία, 2006, **Μεταπτυχιακή εργασία: Περιθωριοποιημένες κοινωνικές ομάδες: οι τσιγγάνοι**, Αθήνα, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Γεωργίου Ιωάννης, 2001, **Μεταπτυχιακή εργασία: Τσιγγάνοι και άτυπη απασχόληση**, Αθήνα, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Γεωργίου Ιωάννης, 2000, **Μεταπτυχιακή εργασία: Οι τσιγγάνοι πλανόδιοι μικροπωλητές: η παραλαϊκή της οδού Αλκαμένους στην Αθήνα**, Αθήνα, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Γεωργίου Ιωάννης, 2000, **Μεταπτυχιακή εργασία: Η οικιστική πολιτική της Ευρώπης για τους τσιγγάνους από το 1950 μέχρι σήμερα**, Αθήνα, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Γεωργίου Ιωάννης, 2000, **Μεταπτυχιακή εργασία: Η οικιστική κατάσταση των τσιγγάνων της Αγίας Βαρβάρας**, Αθήνα, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Γεωργίου Ιωάννης, 2000, **Μεταπτυχιακή εργασία: Περιπατώντας στην Αγία Βαρβάρα: μια προσπάθεια ανάγνωσης της πόλης των αστών τσιγγάνων**, Αθήνα, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Γιοβρή Ευαγγελία, **Διπλωματική μεταπτυχιακή εργασία: Αναγκαιότητα διασφάλισης, σχεδιασμός και δικτύωση αστικών υπαίθριων χώρων στην**

πόλη της Λάρισας σύμφωνα με τις αρχές του περιβαλλοντικού σχεδιασμού, Πάτρα, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Ζαμάνη Αλεξάνδρα, 2000, **Διπλωματική μεταπτυχιακή εργασία: Το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού στην ομάδα των τσιγγάνων: μελέτη περίπτωσης: οι τσιγγάνοι του Δήμου Αγίας Βαρβάρας**, Αθήνα, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Ζουριδάκης Ευάγγελος, Καμόντου Ελένη, Πούλου Ελένη, 2003, **Διάλεξη: Οι Ρομά μέσα από διαδικασίες περιθωριοποίησης και ένταξης στον αστικό και κοινωνικό ιστό: η περίπτωση της Αγίας Βαρβάρας**, Αθήνα, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Καλαμαράς Δ., Ξυδιανός Χ., 1995, **Διπλωματική: Ολοκληρωμένη παρέμβαση στην περιοχή Αλιβερίου, Δήμου Νέας Ιωνίας, Νομού Μαγνησίας**, ΤΜΧΠΑ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Καλοπίσης Στέφανος, 2005, **Διπλωματική: Κατοικίες για τους τσιγγάνους στα Σπάτα**, Αθήνα, Αρχιτεκτονική Σχολή, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Κουλούρη Άννα, 2010, **Μεταπτυχιακή εργασία: Η κοινωνική συγκρότηση του δήμου Αχαρνών: η περίπτωση των τσιγγάνων**, Αθήνα, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Λαμπρόπουλος Δημήτρης, 2005, **Διπλωματική: Χωροθέτηση πρότυπου οικισμού τσιγγάνων: η περίπτωση των Μεγάρων**, Αθήνα, Σχολή Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Μακεδονοπούλου Χαρίκλεια, Κονταράτου Ειρήνη, 2008, **Διπλωματική: Πρόταση για τη μετεγκατάσταση των τσιγγάνων του Μεσολογγίου**, Αθήνα, Αρχιτεκτονική Σχολή, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Μπονέτη Στεφανία, 2009, **Διπλωματική μεταπτυχιακή εργασία: Αναπαραστάσεις της «άλλης» ύπαρξης: ο εκπαιδευτικός αποκλεισμός ευαίσθητων κοινωνικών ομάδων: ο πληθυσμός των τσιγγάνων στο Μενίδι Αττικής ως μελέτη περίπτωσης**, Αθήνα, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Πανόπουλος Παναγιώτης, Τσιακάλου Μαρία, 2004, **Διάλεξη: Ο μύθος τους τσιγγάνικου α-τόπου**, Αθήνα, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Παπαροϊδάμη Μαρίνα, 2007, **Διπλωματική: Σενάρια ένταξης του πληθυσμού**

των τσιγγάνων στο Δήμο Άνω Λιοσίων, Αθήνα, Σχολή Αγρονόμων και Τοπογράφων Μηχανικών, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Πούλου Ελένη, 2006, **Μεταπτυχιακή εργασία: Η χωρική περιθωριοποίηση της μειονότητας των τσιγγάνων**, Αθήνα, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Σωμαράς Χρήστος, Μαλούτας Θωμάς, 1998, **Διπλωματική: Ο κοινωνικός αποκλεισμός των Ρομ: οι αιτίες, οι διαστάσεις, η πολιτική και οι επιπτώσεις του φαινομένου**, Βόλος, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Τσεβρένη Ίριδα, 2002, **Μεταπτυχιακή εργασία: Η χωρική και κοινωνική περιθωριοποίηση των τσιγγάνων του Δήμου Χαλανδρίου**, Αθήνα, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Άρθρα από εφημερίδες και περιοδικά

Άθλιες συνθήκες για τους τσιγγάνους στα Τρίκαλα, Εφημερίδα Ελευθερία, 25/8/1998

Απολογήθηκε από τη TV δείχνοντας τον γιο του, Εφημερίδα Ελευθερία, 29/5/1998

Αφιέρωμα: Οι Έλληνες Ρομ-Τσιγγάνοι, Εφημερίδα Καθημερινή, 8/1/1995

Γενική αρθρογραφία για τα προβλήματα των Ρομ και για τον τρόπο ζωής τους, Εφημερίδα Ελευθερία, 4/3/1996

Γενική αρθρογραφία για θέματα γύρω από τους Ρομ και τον αποκλεισμό τους, Εφημερίδα Ελευθερία, 24/3/1997

Γεννούσε ανά 6 μήνες, Εφημερίδα Ελευθερία, 10/7/1998

Γιάννουλη, εκεί που η γη πουλιέται ακριβά, Θεσσαλικές Επιλογές, τεύχος 19, 1988

Γιατί βρε μπαλαμό;, Εφημερίδα Ελευθερία, 22/11/1996

Διάσκεψη για τον κοινωνικό αποκλεισμό, Εφημερίδα Ελευθερία, 10/5/1998

Δύο τσουβάλια σφαίρες στο σπίτι του Κώστα Βιλανάκη, Εφημερίδα Ελευθερία, 30/5/1998

Εγκαταλείπουν οι Τσιγγάνοι τη Γιάννουλη, Εφημερίδα Ελευθερία, 7/2/1998

Έγκλημα και τραγωδία, Εφημερίδα Ελευθερία, 27/5/1998

Εθνοτικές ομάδες και ταυτότητες: οι όροι και η εξέλιξη των περιεχομένων τους, Περιοδικό Σύγχρονα Θέματα, τεύχος 63, 1997

Εκβιασμό για το νερό καταγγέλλουν οι Τσιγγάνοι, Εφημερίδα Ελευθερία, 25/1/1997

Επιχείρηση απομάκρυνσης των τσιγγάνων, Εφημερίδα Ελευθερία, 2/4/1998

Επιχειρησιακό πρόγραμμα από τη ΝΕΛΕ Λάρισας καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού από την αγορά εργασίας, Εφημερίδα Ελευθερία, 15/6/1996

Η φιλοξενία των Τσιγγάνων, Εφημερίδα Ελευθερία, 3/2/1998

Καταγγελίες για κυκλώματα, Εφημερίδα Ελευθερία, 18/5/1998

Κλειδί η παιδεία, Εφημερίδα Ελευθερία, 16/3/1996

Κοντά στους Τσιγγάνους..., Εφημερίδα Ελευθερία, 9/6/1998

Μέτρα στήριξης των Τσιγγάνων, Εφημερίδα Ελευθερία, 11/3/1998

Νέος οικισμός τσιγγάνων δημιουργείται από τον ΟΕΚ στους Σοφάδες, Εφημερίδα Ελευθερία, 2/4/1998

Ο Ηφαιστος των Τσιγγάνων, Εφημερίδα Ελευθερία, 17/6/1996

Ο ρατσισμός είναι εδώ, Εφημερίδα Ελευθεροτυπία, 22/11/1996

Οι Αθίγγανοι της Νέας Σμύρνης, Εφημερίδα Ελευθερία, 30/12/1986

Οι Τσιγγάνοι στην ομπρέλα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Εφημερίδα Ελευθερία, 15/7/1998

Οδοιπορικό στις συνοικίες μας: Λυτρώστε την Παπασταύρου, Θεσσαλικές Επιλογές, τεύχος 26, 1988

Ούτε Ζουλού δε ζουν όπως οι τσιγγάνοι του Τυρνάβου, Εφημερίδα Ελευθερία, 6/2/1998

Πρώτη προσέγγιση σε πανελλήνια κλίμακα της τσιγγάνικης γλώσσας, Εφημερίδα Ελευθερία, 15/9/1998

Ρομ: η μεγαλύτερη μειονότητα της Ευρώπης, Εφημερίδα Ελευθεροτυπία, 4/12/1997

Τα άνθη του κακού φυτρώνουν ανάμεσά μας, Ρατσισμός και ξενοφοβία, Εφημερίδα Ελευθερία, 9/6/1998

Τα Νταμάρια της Νέας Σμύρνης: το λιβανέζικο πρόσωπο της Λάρισας, Θεσσαλικές Επιλογές, τεύχος 11, 1988

Φροντίδα για τη στέγαση των τσιγγάνων από το Δήμο Λάρισας, Εφημερίδα Ελευθερία, 12/2/1998

Ψίθυροι καρδιάς από αληθινούς τσιγγάνους, Εφημερίδα Το Βήμα, 22/2/1998

Διαδίκτυο

<http://87.202.192.243/romnet6/>

<http://www.byzantinemuseum.gr>

<http://kykeon.ning.com>

<http://www.i-diadromi.com>

<http://politikokafeneio.com>

<http://tvxs.gr>

<http://www.larissa-dimos.gr>

πηγές εικόνων

εικόνα 1	p-tk.blogspot.gr
εικόνες 2-3	Μαρία Μαράκη “Ο διωγμός των τσιγγάνων”
εικόνα 4	Τσομάκος Κώστας
εικόνα 5-8	Τσομάκος Κώστας
εικόνα 9	Τσομάκος Κώστας
εικόνες 10-12	Τσομάκος Κώστας
εικόνα 13	www.kykeon.ning.com
εικόνα 14	Μαρία Μαράκη “Ο διωγμός των τσιγγάνων”
εικόνες 15-16	mavrosgatos.blogspot.gr
εικόνα 17	www.dpgr.gr
εικόνα 18	www.fatsimare.gr
εικόνες 19-20	Μαρία Μαράκη “Ο διωγμός των τσιγγάνων”
εικόνα 21	Μαρία Μαράκη “Ο διωγμός των τσιγγάνων”
εικόνες 22-23	Δι.κα.δι.-ROM, 2006
εικόνες 24-25	Δι.κα.δι.-ROM, 2006
εικόνα 26	Τσομάκος Κώστας
εικόνα 27	Τσομάκος Κώστας
εικόνα 28	Τσομάκος Κώστας
εικόνα 29	Μαρία Μαράκη “Ο διωγμός των τσιγγάνων”
εικόνα 30	Μαρία Μαράκη “Ο διωγμός των τσιγγάνων”
εικόνα 31	www.7gym-laris.lar.sch.gr
εικόνα 32	www.7gym-laris.lar.sch.gr
εικόνα 33	Τσομάκος Κώστας
εικόνα 34	Τσομάκος Κώστας
εικόνες 35-36	Τσομάκος Κώστας
εικόνες 37-38	Τσομάκος Κώστας
εικόνα 39	Τσομάκος Κώστας
εικόνα 40	Τσομάκος Κώστας
εικόνα 41	Τσομάκος Κώστας
εικόνες 42-43	Τσομάκος Κώστας
εικόνα 44	Μαρία Μαράκη “Ο διωγμός των τσιγγάνων”
εικόνες 45-46	Τσομάκος Κώστας
εικόνα 47	Τσομάκος Κώστας
εικόνα 48	Τσομάκος Κώστας

εικόνα 49	Τσομάκος Κώστας
εικόνα 50	Τσομάκος Κώστας
εικόνα 51	Τσομάκος Κώστας
εικόνα 52	Μαρία Μαράκη “Ο διωγμός των τσιγγάνων”
εικόνα εξωφύλλου	www.i-diadromi.gr

Χάρτες

Χάρτες 1-7	Ιδία επεξεργασία
------------	------------------